

Linker Schelde-oever

Eind vorig jaar publiceerde het Studiecentrum voor Economisch en Sociaal Onderzoek van de Universiteit van Antwerpen een studie over haveninvesteringen op de linkeroever van de Schelde 1). Ik kan mij voorstellen dat vele Belgische bestuurders moeite met deze studie hebben. Niet omdat ze moeilijk of onduidelijk is, maar omdat ze heel duidelijk de bestuurder erop wijst waaraan hij moet denken bij de expansie van de Antwerpse haven op de linker Schelde-oever. Dit havenproject omvat een oppervlakte van 6.650 ha op Belgisch grondgebied, terwijl een deel van de waterinfrastructuur, namelijk de sluis, de toeganggeul te Baalhoek en een deel van het Baalhoek-kanaal, op Nederlands grondgebied ligt. In de studie wordt uitgegaan van het binnendijks tracé waardoor een belangrijk natuurgebied, het Verdrongen Land van Saaftinge, bewaard zal blijven.

De kern van de publikatie bestaat uit een toepassing van de kosten-batenanalyse. Nagegaan wordt wat, economisch gezien, rationeler is: een overheidsinvestering in het havenproject of een even grote particuliere investering elders in België. Degene die slechts naar het kwantitatieve resultaat kijkt, heeft gauw zijn conclusie getrokken: leg aan die haven! Er bestaat namelijk een kans van 80% dat het kosten-batensaldo positief en van 20% dat het negatief zal zijn. De onderzoekers dwingen de lezer echter, niet louter naar de cijfers te kijken. In het begin- en eindhoofdstuk benadrukken ze zo zeer de beperkingen van hun kwantitatieve analyse dat de poten onder de kosten-batenanalyse worden weggezaagd. In feite maakt de studie duidelijk dat het onverantwoord is op basis van een kosten-batenanalyse een beslissing te nemen over de aanleg van een groot havenproject.

Theoretisch is dit natuurlijk niet waar. Een kosten-baten-schema met links de kosten (investerings- en exploitatie-uitgaven, onbetaald gebruik van factoren en onderbetaalde factoren) en rechts de baten (exploitatie-ontvangsten, onbetaalde behoeftenbevrediging en onderbetaalde produkten) lijkt immers heel simpel. Zodra echter alle kosten en baten gekwantificeerd moeten worden, rijzen er vele tot nog toe onoplosbare problemen die door middel van (niet altijd genoemde) veronderstellingen onder tafel verdwijnen. De problemen ontstaan vooral bij de onbetaalde en onderbetaalde grootheden. Door deze onder tafel te werken, ontstaat een gemakkelijker operationeel schema met aan de kostenzijde de investeringsuitgaven van het project plus de alternatieve kosten van het geïnvesteerde kapitaal en aan de batenkant de verkoopwaarde van de gecreëerde industrieterreinen plus de baten voortvloeiend uit het nieuwe havengebied. We mogen overigens niet vergeten dat de economische wetenschap in staat is steeds meer

externe effecten te meten (vgl. het gebruik van schaduwprojecten voor natuurgebieden die worden vernietigd).

In de onderhavige studie wordt uiteraard ook met deze „operationele” variant van het kosten-batenschema gewerkt, maar pas nadat uitvoerig de veronderstellingen zijn genoemd. Ik zal ze kort samenvatten.

1. De kosten-batenanalyse beperkt zich tot België.
2. Er wordt van uitgegaan dat particuliere investeringen een realiseerbaar alternatief van de overheidsinvestering zijn.
3. Niet-geprijsde externe nadelen van de milieuverlechtering zijn niet in de berekeningen betrokken.
4. De bestaande inkomensverdeling is optimaal, d.w.z. ieder individu waardeert een gelijk extra inkomen even hoog.

De onderzoekers bespraken voornamelijk de derde veronderstelling. Ze durven zelfs te stellen dat, indien de investeringen op de linkeroever wat de milieuverontreiniging betreft dezelfde weg op gaan als de bedrijven op de rechteroever, de kans groot is dat het kosten-batensaldo negatief zal zijn. Dit betekent dat het nationale produkt (totaal van geprijsde goederen) zal stijgen, maar de welvaart van de gemeenschap (d.i. de beleving van zowel geprijsde als van niet-geprijsde economische goederen) achteruit zal gaan, zodat de overheid van het project moet afzien, indien ze geen risico's wil lopen. In feite ontkrachten de onderzoekers hiermee (bewust?) hun kwantitatieve analyse. Indien immers de overheid op basis van deze analyse tot investeren besluit, geeft ze impliciet een waarde aan de externe effecten.

Ook de eerste veronderstelling is interessant. In de analyse wordt alleen gekeken naar de voor- en nadelen voor België, terwijl een deel van de waterinfrastructuur op Nederlands grondgebied ligt. Hoewel de grondkosten zullen worden vergoed, krijgt Nederland niets van een eventueel batig saldo. Zelfs niet indien het Verdrongen Land van Saaftinge toch schade wordt toegebracht. Wordt in de kosten-batenanalyse geheel West-Europa betrokken, dan is het zelfs de vraag of Antwerpen de meest aantrekkelijke vestigingsplaats is. De laatste veronderstelling houdt in dat de analyse weinig nut heeft in een democratisch land met linkse en rechtse politieke partijen.

Al met al een interessant boekje dat de Belgische politiek de nodige hoofdbreken moet kosten.

L. Hoffman

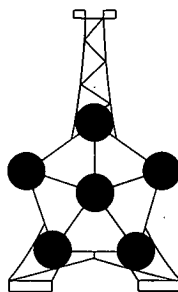
1) P. H. Virenque, W. Nonneman en G. Blauwens, *Haveninvesteringen op de linker Scheldeoever; welvaart en kosten-batenanalyse*, Studiecentrum voor Economisch en Sociaal Onderzoek, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen, 1973, 115 blz.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Linker Schelde-oever	141
Column De jeugd van tegenwoordig, door Prof. Dr. J. Wemelsfelder	143
<i>Drs. J. D. Visser:</i> De Andino-groep; een poging tot subregionale integratie	144
Notitie Het Europees Parlement, door W. D. Franckena	147
<i>Prof. Dr. A. H. Q. M. Merkies:</i> Raming en realisatie van de binnenlandse afzet van metselbaksteen ..	148
Energie-kroniek Crisis, ontspanning - en verder, door Dr. A. A. de Boer	151
Maatschappijspiegel Maatschappijbeeld en pluralisme, door Drs. L. Faase	153
Fisconomie Marginale progressie in het tarief van de vermogensbelasting, door Dr. K. H. van der Heeden	155
Boekennieuws Drs. C. J. Schieman: Beheersing van bedrijfsprocessen, door Drs. P. A. J. C. M. van Oppen	156
H. P. Bahrdt: Een leefbare stad, door Drs. F. H. J. Nierstrasz	157

Energie

zie blz. 151

is een brandend probleem. **ESB** wijdt er dan ook een speciale rubriek aan.

ESB, actuele achtergrondinformatie, iedere week weer.

Voor abonneementen: tel. (010) 14 55 11, toestel 3701

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerker: W. D. Franckena.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 83,20 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 52
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekeningno. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 2,50
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekeningno. 8408
i.n.v. Stichting het Nederlands Economisch
Instituut te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen
Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam,
tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

De jeugd van tegenwoordig

Het is een oeroud gebruik om in cliché-termen over de jeugd van tegenwoordig te spreken. Dat gebeurt dan door twee groepen van mensen met tegenovergestelde meningen: de drukkers en de prijzers. De drukkers worden gevormd door die categorie van ouderen, die de jonge generatie beoordeelt aan de hand van criteria ontleend aan de voortreffelijkheden van eigen karakter. Er blijft dan uiteraard niet veel over van de ijver, ernst en het moreel van de jongeren. Door de prijzers wordt daartegenover met de nodige pathos een lovend oordeel over de jeugd uitgesproken. Politici op verkiezingsstournee, onderwijzend personeel, leden van het koninklijk huis en anderen, die beroepshalve vertrouwen in de jeugd en haar toekomst hebben, spreken over de jonge generatie in de formules van het lovend woordgebruik. Het worden dan „onze” jongeren waar- op het land trots kan zijn.

Beter lijkt het om in plaats van af te gaan op indrukken of — erger nog — vooroordelen, de statistieken te laten spreken, voor zover deze enige informatie verschaffen over de fysieke situatie, de houding en het gedrag van jongeren. Helaas is dat behelpen, omdat het geen gebruik is om statistieken onder dit gezichtspunt te verzamelen. Wat er te vinden is, is het bijproduct van toevallig aanwezige statistieken in verspreide hoofdstukken.

Hieronder volgen enkele van die gegevens. Zij zijn dus niet het resultaat van zorgvuldig onderzoek, maar toevallige derivaten van enkele statistische jaarboeken.

1. Toeneming van het aantal zwaarlijvige dienstplichtigen 1) (1951-1973):

boven 80 kg	+ 550%
boven 100 kg	+ 1.660%

2. Gemiddelde toeneming van het gewicht van dienstplichtigen (1951-1973):

per 2 jaar	+ 0,8%

3. Aantal op gezondheid afgekeurde dienstplichtigen 2):

1959 t/m 1963	100%
1964 t/m 1968	+ 21%
1969 t/m 1973	+ 33%

4. Toeneming van het aantal gevallen van kort ziekteverzuim (minder dan 7 dagen) onder jongeren en ouderen in bedrijven in 1968 t.o.v. 1958 3):

	jongeren (< 29 jaar)	ouderen (> 29 jaar)
< 20 jaar	+ 39%	- 12%
20 - 24 jaar	+ 46%	
25 - 29 jaar	+ 10%	

5. Toeneming van de gevallen van zelfmoord onder jongeren en ouderen (1956 t/m 1971) 4):

	jongeren (beneden 29 jaar)	ouderen (boven 29 jaar)
1956 t/m 1959	100%	100%
1960 t/m 1963	+ 7%	+ 3%
1964 t/m 1967	+ 31%	+ 1%
1968 t/m 1971	+ 52%	+ 10%

6. Toeneming van het aantal schuldigverklaringen aan strafrechtelijke misdrijven (1958 t/m 1971) van minder- en meerderjarigen 5):

	minderjarigen	meerderjarigen
1958	100%	100%
1963	+ 10%	- 10%
1970	+ 39%	- 11%

In alle gevallen blijkt de ontwikkeling voor de jongere en jongste generatie ongunstig. Opvallend is het verschil in ontwikkeling in vergelijking met de oudere generatie.

We wagen ons niet aan enige interpretatie van wat een trendmatige ontwikkeling lijkt. Het is weinig zinvol om apriori de maatschappij of de jongeren de schuld te geven terwijl men dan nog het risico loopt dat het in de aard van de statistieken zit. Men zou daarbij trouwens in aanmerking moeten nemen, dat in de meeste gevallen deze trend betrekking heeft op cijfers die absoluut gezien laag zijn. Toch is er zoveel stof om te piekeren, dat men er niet zo maar aan voorbij mag gaan.

Ligt het niet op de weg van de regering om opdracht te geven voor een grondig onderzoek?

- 1) Het aandeel in het totaal is voor 1951 op 100% gesteld.
- 2) Het aandeel in het totaal is voor 1959 t/m 1963 op 100% gesteld.
- 3) Het aantal ziektegevallen per 1.000 verzekerden, in dezelfde leeftijdsgroep (mannen) is voor 1958 op 100% gesteld.
- 4) Het aantal zelfmoorden per 1.000 personen in dezelfde leeftijdsgroep is voor 1956 t/m 1959 op 100% gesteld.
- 5) Het aantal schuldigverklaringen (mannen) per 1.000 van dezelfde leeftijdsgroep is voor 1958 op 100% gesteld. Voor de meerderjarigen tussen 18 en 29 jaar vindt ook een daling van het percentage plaats.

De Andino-groep

Een poging tot subregionale integratie

DRS. J. D. VISSER

In 1969 werd door het Akkoord van Cartagena de Andino-groep gevormd, bestaande uit Bolivia, Chili, Colombia, Ecuador en Peru. In 1973 sloot Venezuela zich bij de groep aan. De Andino-groep streeft naar de vorming van een douane-unie, d.w.z. naar een vrijhandelszone met een gemeenschappelijk buitentarief. In de jaren tachtig zullen de invoertarieven van de lidstaten moeten zijn afgebroken. Drs. J. D. Visser, hoofd van de afdeling Westelijk Halfrond en Afrika van de Economische Voorlichtingsdienst, beschrijft in dit artikel de problemen welke zich hebben voorgedaan en nog voordoen bij de economische integratie in Zuid-Amerika.

In zijn onlangs in een Nederlandse vertaling verschenen boek over de Latijns-Amerikanen betoogt de Mexicaanse auteur Victor Alba dat geen ander werelddeel een dergelijke mate van eenheid vertoont als Latijns-Amerika. Meer dan de taal, de folklore, de levenswijze of de religie acht Alba de sociale structuur het meest typische kenmerk van deze regio „die ons niet alleen de fundamentele eenheid van Latijns-Amerika zal verklaren, maar ook de culturele en zelfs de economische eenheid”¹).

Het moge waar zijn dat de landen van Latijns-Amerika door hun gemeenschappelijke cultuur en geschiedenis, alsmede de gelijksoortigheid van hun politieke en sociale problemen een imago van eenheid bezitten. Terecht stelt echter een bekend handboek dat vanuit economisch gezichtspunt „Latin America is split up into a plurality of national compartments with very little intercommunication”²).

Centrifugale krachten

Ter verklaring hiervan dient te worden gememoreerd dat de „conquistadores” de economie van de koloniën aan een heroriëntatie onderwierpen, die erop gericht was de belangen van het moederland te doen prevaleren. De voornaamste functie van het wegennet werd het transport van mineralen naar de zeehavens. Daarentegen raakten de oude Indiase wegen in onbruik, zodat de communicatie tussen de verschillende delen van het koloniale rijk achteruitging. De handel tussen de koloniën was trouwens aan allerlei restricties onderworpen, die pas in de loop van de achttiende eeuw werden verzacht. Een Chileens historicus heeft het Spaanse rijk tot 1810 dan ook getypeerd als „een reeks eilanden in een uitgestrekte, ongeëxploreerde en gevaarlijke oceaan”.

Hoewel de leiders van de onafhankelijkheidsbeweging het ideaal van integratie voor ogen heeft gestaan, bleken de plannen van Simón Bolívar tot vorming van een confederatie spoedig tot mislukking gedoemd. Omdat er geen economische interdependentie tussen de jonge republieken bestond, stak het nationalisme de kop op en werd de afbakening van de grenzen de voornaamste zorg van de nieuwe regeringen.

Niet alleen verschilde de economische en sociale structuur van de onafhankelijke staten slechts weinig van die der koloniën, maar ook behield hun handelsverkeer een centrifugaal karakter.

„The Latin American countries persisted in looking towards the sea, across which their products were shipped to the European markets. They continued to turn their backs on one another”. Felipe Herrera is zelfs van mening dat „the new nations were even more isolated from one another than in their colonial past”³).

Politieke barrières

In de twintigste eeuw leidde het overwicht van de Verenigde Staten ertoe dat de naties van Latijns-Amerika aan de bilaterale betrekkingen met dit land meer betekenis hechtten dan aan hun onderlinge relaties. Bovendien waren de VS lange tijd weinig geporteerd voor een integratie van Latijns-Amerika.

Aan de mogelijkheden van nauwere samenwerking werd (behalve door geografische obstakels als bergketens en oerwouden) ook afbreuk gedaan door de onderlinge rivaliteit. Met name de onenigheid omtrent onduidelijk vastgelegde grenzen gaf dikwijls aanleiding tot conflicten. Zo brak in 1941 een guerilla uit tussen Peru en Ecuador om het bezit van grote stukken oerwoud in laatstgenoemd land. Onder druk van de Verenigde Staten, Argentinië, Brazilië en Chili moest Ecuador 77.000 vierkante mijl afstaan, hetgeen het op zijn officiële landkaarten nog steeds niet heeft erkend. Het ontbreken van een eigen uitgang naar de zee is voor Bolivia nog steeds een bron van frustratie.

Tenslotte dient nog het verband met het proces van nationale en sociale integratie te worden aangeduid. Naarmate binnenlands minder eenheid bestaat, zullen de respectieve regeringen meer moeite hebben om, tegen de oppositie van machtige pressiegroepen in, supranationale regelingen in het leven te roepen. Op een enkele uitzondering na waren de voorlopers van de integratiebeweging in Latijns-Amerika in de periode sinds de tweede wereldoorlog dan ook niet leidende politici, maar economen en andere experts.

1) Victor Alba, *De Latijns-Amerikanen*, Amsterdam, Antwerpen z.j., blz. 10.

2) Claudio Véliz (ed.), *Latin America and the Caribbean*, Londen, 1968, blz. 542.

3) Felipe Herrera, Disunity as an obstacle to progress, *Obstacles to change in Latin America*, Oxford University Press, 1969, blz. 236.

Stagnerende Lafta

Van veel betekenis voor het op gang brengen van de economische samenwerking is de in februari 1948 opgerichte Economische Commissie voor Latijns-Amerika (ECLA) van de Verenigde Naties geweest, waarbij met name de voormalige secretaris-generaal van dit orgaan, de Argentijn Raúl Prebisch, dient te worden vermeld. In deze kring groeide de overtuiging dat, wilde de industrialisatie van Latijns-Amerika zich kunnen voortzetten, het nodig zou zijn grotere afzetgebieden dan de nationale markten te creëren.

Op basis van het Verdrag van Montevideo van 18 februari 1960 kwam de Latijnsamerikaanse Vrijhandelsassociatie (Engelse afkorting: Lafta) tot stand, die zich ten doel stelde binnen een termijn van 12 jaar een vrijhandelszone in het leven te roepen. In afwijking van de aanvankelijke aanbevelingen van de ECLA werd in dit verdrag de voorkeur gegeven aan zeer voorzichtige, produktgewijze onderhandelingen bij de afbraak van douanetarieven. zgn. micro-onderhandelingen, zulks in tegenstelling tot automatische verlagingen 4).

In de eerste jaren werd een groot aantal concessies verleend. Een belangrijk deel hiervan had echter betrekking op agrarische producten, waarin toch reeds handel plaatsvond. Daarentegen traden ten aanzien van industriële artikelen al spoedig weerstanden aan de dag. Opmerkelijk is dat het resultaat van de concessies zeer verschillend is geweest. Omstreeks 85% van de geliberaliseerde handel vond n.l. haar oorsprong in 39% van het totaal aantal concessies 5).

De intra-regionale handel tussen de Lafta-landen, die in 1953 omstreeks 12% van hun totale buitenlandse handel had bedragen, was in 1960 tot 7% teruggezakt. Na het van kracht worden van het Verdrag van Montevideo liep dit percentage op tot bijna 13 in 1965, doch daarna daalde het tot 12.

In 1969 tekenden de lidstaten het protocol van Caracas, waarin de overgangstermijn van de vrijhandelszone met 8 jaar werd verlengd en voorts werd bepaald dat in 1974 de structuur van de Lafta zou moeten worden verbeterd. Colombia en Uruguay hebben het protocol van Caracas nog steeds niet geratificeerd. Er zullen derhalve een aantal beslissingen moeten vallen, wil men erin slagen op korte termijn de Lafta nieuw leven in te blazen.

Het teleurstellende resultaat van de Lafta kan aan diverse factoren worden toegeschreven, waarvan de ingewikkeldheid van de procedure inzake verlaging van douanerechten reeds werd genoemd. Bijzondere betekenis komt toe aan de te ambitieuze geografische opzet. Gezien het verschil in economisch gewicht vormen de lidstaten een heterogeen gezelschap. Naast de industriële „reuzen” Argentinië, Brazilië en Mexico is er een middengroep, waartoe landen als Chili, Colombia en Venezuela behoren en een categorie van minst ontwikkelde staten zoals Bolivia, Ecuador en Paraguay. Elke groep heeft zijn specifieke problemen, waardoor gemeenschappelijke actie bemoeilijkt wordt. De zwakke broeders kregen steeds meer het gevoel dat zij slechts weinig voordeel aan de vrijhandelszone ontleenden en het risico liepen afzetgebied te worden voor de industriële overschotten van de grote drie 6). Omgekeerd is de afhankelijkheid van Argentinië, Brazilië en Mexico van export naar de overige lidstaten niet groot genoeg om hen tot belangrijke concessies te bewegen.

Oprichting van de Andino-groep

Bovengeschetste ontwikkeling leidde in augustus 1966 tot een conferentie van de presidenten van Chili, Colombia en Venezuela benevens de persoonlijke vertegenwoordigers van de presidenten van Ecuador en Peru, welke ontmoeting

resulteerde in de Verklaring van Bogotá. Hierin deden de presidenten een oproep tot de vorming van subregionale groeperingen, binnen het kader van de Lafta, welke in een versneld tempo tot economische integratie zouden leiden en aan de minder ontwikkelde leden van de Lafta een evenredig aandeel in de voordelen van integratie zouden verzeke-

ren. Dit beginsel werd goedgekeurd op de topconferentie van alle Amerikaanse presidenten, alsmede die van de Verenigde Staten, die in april 1967 in Punta del Este (Uruguay) werd gehouden. In juni 1967 werd een gemengde commissie gevormd, belast met het ontwerp van een subregionale overeenkomst voor de Andino-landen. Twee maanden later trad ook Bolivia tot deze commissie toe.

Er ontstonden echter meningsverschillen over de vraag binnen welke termijn de liberalisatie van de handel zou plaatsvinden, waarbij Peru en Venezuela voorstanders waren van temporisatie. Daarom werd begin 1968 een commissie van regeringsexperts gevormd die tot 26 mei 1969 hierover beraadslaagde. Op laatstgenoemde datum kwam het akkoord van Cartagena tot stand, zo genoemd naar de kustplaats in Colombia, waar vele onderhandelingen hadden plaatsgevonden. Sindsdien is het akkoord van Cartagena de officiële naam voor de Andino-groep, die momenteel bestaat uit Bolivia, Chili, Colombia, Ecuador, Peru en (sinds februari 1973) Venezuela.

In de tabel is tot uiting gebracht zowel het overwicht van Argentinië, Brazilië en Mexico, als de mate waarin een samengaan van de Andino-landen een tegenwicht kan scheppen.

Tabel

	Bevolking (medio 1970)	Bruto Nationaal Produkt (1970: in US \$ mln.)
Argentinië	23.200.000	26.820
Brazilië	92.800.000	38.470
Mexico	50.700.000	33.830
Bolivia	4.900.000	870
Chili	9.800.000	7.050
Colombia	21.600.000	7.350
Ecuador	6.100.000	1.740
Peru	13.600.000	6.110
Venezuela	10.400.000	10.210
Andino-groep	66.400.000	33.330

Bron: *Trends in developing countries*. World Bank, 1973.

Het hoogste (politieke) orgaan van de Andino-groep is de Commissie, bestaande uit vertegenwoordigers van de lidstaten, benevens hun plaatsvervaarders. Normaliter komt de Commissie drie maal per jaar bijeen, doch in de praktijk zijn er ook buitengewone zittingen. De Commissie formuleert het algemene beleid van de Andino-groep en neemt die maatregelen welke nodig zijn om dit beleid uit te voeren. Zij stelt richtlijnen vast voor de coördinatie van de ontwikkelingsplannen der lidstaten en voor de harmonisatie van hun economische politiek.

De Commissie kiest de leden van de Junta, het administratieve orgaan van de Andino-groep. Deze Junta bestaat uit drie personen, die uit elk Latijnsamerikaans land afkomstig kunnen zijn. Zij worden voor een termijn van drie jaar gekozen en hebben de positie van internationale ambtenaren, die van geen enkele regering instructies mogen ontvangen.

4) Raúl Prebisch, *De grote taak van Latijns-Amerika*, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1971, blz. 230.

5) Economic Commission for Latin America, *Latin America and the international development strategy*, First regional appraisal, Part two, 7 februari 1973, blz. 235.

6) Miguel S. Wionczek, *The rise and the decline of Latin American economic integration*, *Journal of Common Market Studies*, Vol. IX, No. 1, september 1970, blz. 60.

De Junta speelt een belangrijke rol bij de besluitvorming; doorgaans zijn voorstellen van de Junta het uitgangspunt voor maatregelen van de Commissie. Onder de Junta ressorteert het secretariaat van de Andino-groep (dat in de praktijk ook als Junta wordt aangeduid). Dit secretariaat is gevestigd in het hoofdkwartier van de Andino-groep in Lima.

In het voorjaar 1973 had schrijver dezes de gelegenheid om, bij een bezoek aan het secretariaat, van gedachten te wisselen met het Ecuatoriaanse lid van de Junta, Dr. Germánico Salgado.

Douane-unie als doelstelling

De Andino-groep is niet bedoeld als een gemeenschappelijke markt, aangezien niet voorzien is in een vrij verkeer van kapitaal en arbeidskrachten. Zij streeft naar de vorming van een douane-unie, een vrijhandelszone met een gemeenschappelijk buitentarief. Hierin onderscheidt zij zich van de Lafta, welke elke partner ten opzichte van derden zijn eigen politiek laat voeren 7).

Wat het onderlinge handelsverkeer betreft, zal voor het merendeel der goederen jaarlijks een automatische verlaging van invoerrechten met 10% plaatsvinden, zodanig dat in 1980 het nulpunt wordt bereikt. De lidstaten zijn echter bevoegd een aantal produkten buiten de liberalisatie te houden. Om aan de belangen van de minst ontwikkelde lidstaten tegemoet te komen, is bepaald dat Bolivia en Ecuador tot 1985 de tijd hebben hun invoertarieven af te breken.

Voorts zijn de lidstaten verplicht om uiterlijk eind 1980 een gemeenschappelijk buitentarief in te voeren; voor Bolivia en Ecuador is dit eind 1985. Dit buitentarief zal één van de belangrijke instrumenten zijn bij de bevordering van de industriële ontwikkeling en de onderlinge handel. Het uitwerken van de tarieven voor de afzonderlijke produkten is echter een gecompliceerde zaak. Met assistentie van buitenlandse deskundigen zijn de ambtenaren van de Andino-groep zich nog aan het beraden omtrent de methode die bij de opbouw van het gemeenschappelijk buitentarief zal worden gevolgd. Eind 1975 zal dit werk moeten zijn afgerond. Bij wijze van tussenfase wordt geleidelijk een gemeenschappelijk minimum-buitentarief ingevoerd, dat eind 1975 volledig van kracht dient te zijn. Door middel van 5 jaarlijkse correcties tussen eind 1971 en eind 1975 dienen de lidstaten hun invoerrechten bij het gemeenschappelijk minimum-buitentarief aan te passen, doch alleen indien het invoerrecht van een lidstaat lager is dan het gemeenschappelijk minimumtarief. Stel dat een lidstaat op een bepaald produkt een invoerrecht van 10% heeft en het gemeenschappelijk minimum-buitentarief is vastgesteld op 20%, dan zal dit land zijn invoerrecht met 2% per jaar moeten verhogen. Venezuela, dat pas in februari 1973 is getreden, heeft toegezegd genoemde aanpassing in drie fasen te zullen voltooien, te beginnen in december 1973. Bolivia en Ecuador zijn behoudens enkele uitzonderingen niet verplicht zich aan het minimum-buitentarief te houden.

Bij de samenstelling van het gemeenschappelijk minimum-buitentarief (dat op ad-valoremrechten is gebaseerd) is weinig rekening gehouden met het niveau van de nationale tarieven, die overigens onderling sterk verschillen. In het algemeen is het minimumtarief hoger naarmate het produkt een meer gecompliceerde bewerking heeft ondergaan. Voor de hoogste categorie (computers, microscopen, kernreactoren enz.) bedraagt het minimumtarief 90%.

Statuut inzake buitenlandse investeringen

Een novum op het gebied van economische samenwerking is het gemeenschappelijk statuut inzake de behandeling van buitenlandse investeringen. De inhoud hiervan weerspiegelt

de ambivalente houding die ten opzichte van buitenlands kapitaal wordt aangenomen. Enerzijds nl. wordt verwezen naar de Verklaring van Bogotá, welke erkent dat het buitenlands kapitaal „een belangrijke bijdrage kan leveren tot de economische ontwikkeling van Latijns-Amerika”, alsmede naar de Verklaring van Punta del Este, die bevestigt dat „het buitenlands particulier initiatief een belangrijke functie zal kunnen vervullen om het bereiken van de doeleinden van de integratie te verzekeren”.

Anderzijds heeft het wantrouwen ten opzichte van buitenlandse invloeden geïnspireerd tot een aantal regels welke beogen de besluitvorming in het economisch leven zoveel mogelijk in handen van nationale participanten te brengen 8).

Het gemeenschappelijk statuut heeft ten doel te voorkomen, dat buitenlandse investeerders het ene land tegen het andere zouden kunnen uitspelen. In deze investeringscode van de Andino-groep, die met name betrekking heeft op de industriële sector, worden 3 soorten ondernemingen onderscheiden:

- a. nationale ondernemingen, waarbij méér dan 80% van het kapitaal in nationale handen is;
- b. gemengde ondernemingen, waarbij 51 tot 80% van het kapitaal in nationale handen is;
- c. buitenlandse ondernemingen, waarbij minder dan 51% van het kapitaal in nationale handen is.

Wat de buitenlandse ondernemingen betreft, wordt onderscheid gemaakt tussen die welke reeds vóór 1 juli 1971 (de datum waarop het statuut van kracht werd) in een lidstaat gevestigd waren en die welke na genoemde datum zijn opgericht. Eerstgenoemde categorie heeft een optie om al dan niet tot verkoop van tenminste 51% van de aandelen aan nationale investeerders over te gaan. Doet zij dit niet, dan zal zij niet kunnen profiteren van de liberalisatie van de handel binnen de Andino-groep.

Buitenlandse ondernemingen die zich na 1 juli 1971 in een lidstaat vestigen moeten binnen een bepaalde termijn worden omgezet in gemengde ondernemingen. In Chili, Colombia, Peru en Venezuela bedraagt deze termijn 15 jaar, in Bolivia en Ecuador 20 jaar.

Als gemengde ondernemingen zullen eveneens worden beschouwd die waarin de staat of een staatsbedrijf voor minder dan 51% participeert, mits de overheid een beslissende invloed op de besluitvorming heeft. Iedere lidstaat kan bepaalde sectoren reserveren voor nationale (publieke of particuliere) ondernemingen en bepalen of daarin gemengde ondernemingen zijn toegestaan.

Wat olie en aardgas betreft, mogen de lidstaten gedurende de eerste 10 jaar dat het tegenwoordige regime van kracht is concessie-overeenkomsten met buitenlandse maatschappijen aangaan, mits de termijn van het contract niet langer is dan 20 jaar. Bij voorkeur zal dit contract een associatie met een staatsbedrijf in het Andino-land dienen te zijn.

Ten aanzien van de financiering is bepaald dat buitenlandse ondernemingen geen gebruik mogen maken van lokale fondsen, met uitzondering van kredieten op korte termijn (in speciale omstandigheden).

Buitenlandse investeerders zullen, na voorafgaande toestemming van de bevoegde nationale instanties, hun nettoinkomsten in vrij converteerbare deviezen mogen overmaken, tot een jaarlijks maximum van 14% van het geïnvesteerde kapitaal. In bijzondere gevallen kan de Commissie, op verzoek van een lidstaat, een hoger percentage toestaan.

Aangezien de Andino-groep bedoeld is als een douane-unie, wordt een vrij kapitaalverkeer tussen de partnerlanden niet aangemoedigd. Op deze regel bestaat echter één

7) Arthur Hazlewood, A common external tariff for the Andean Group, *Bolsa Review*, juni 1973.

8) Régimen común de tratamiento a los capitales extranjeros y sobre marcas, patentes, licencias y regalías, Acuerdo de Cartagena, Lima, augustus 1971.

Het Europees Parlement

Door de geringe bevoegdheden van het Europees Parlement tinnert deze instelling bepaald niet dagelijks aan de weg. Zelfs toen de kranten door de energiecrisis zo ongeveer bol stonden van nieuws over vergaderingen en uitspraken van de Raad van Ministers, de Europese Commissie en topconfereren, de Europese regeringsleiders werd van het Parlement betrekkelijk weinig vernomen. Dat is een teken aan de wand voor een orgaan dat toch eigenlijk het beleid van de communautaire organisaties mede dient te bepalen.

Degeue die nadere informatie wenst over de oorzaken van de steriliteit van het Parlement kan terecht bij het proefschrift van het Tweede-Kamerlid Dr. S. Patijn. Dit proefschrift, waarvan onlangs een handelseditie met een voorwoord van minister Van der Stoep is verschenen ¹⁾, gaat uitvoerig in op de institutionele en politieke problematiek van het Europees Parlement.

Over de toekomst van het Europees Parlement is Dr. Patijn niet optimistisch. Hij stelt namelijk dat het een illusie is te denken dat de ontwikkeling van de EEG tot een economische en mogelijk politieke unie met zich mee zal brengen dat het Europees Parlement automatisch meer bevoegdheden krijgt. Voor elke uitbreiding van bevoegdheden zal de grootst mogelijke pressie op de nationale regeringen nodig zijn, zo meent hij verder. Een andere conclusie van Dr. Patijn is dat de uitbreiding van de bevoegdheden niet kan wachten tot het Parlement rechtstreeks wordt verkozen.

Het boek eindigt wat bitter door erop te wijzen dat in Europa niet gestreden is voor algemeen kiesrecht, parlementaire democratie en medezeggenschap van de burger, om dit alles via geleidelijke overdracht van bevoegdheden aan een Europese technocratie weer tennet te doen.

Wim Franckena

¹⁾ Het Europees Parlement, Universitaire Pers Rotterdam 243 blz.

belangrijke uitzondering, de „empresa multinacional” een multinationale onderneming, doch zonder de betekenis welke daaraan doorgaans in het spraakgebruik wordt gehecht. Deze „empresa multinacional” opereert in méér dan één land van de Andino-groep. Het kapitaal moet voor minstens 15% afkomstig zijn uit het land waarin zij is geregistreerd en de rest uit tenminste één andere lidstaat. Buitenlands kapitaal mag tot een maximum van 40% participeren.

De „empresa multinacional” kan profiteren van de liberalisatie van de handel en zal in het algemeen in het land van registratie de voorrechten van een nationale onderneming genieten.

Industriële programmering

Tot nu toe heeft de industrialisatie in de Andino-landen grotendeels het patroon van de Latijnsamerikaanse invoersubstitutie gevolgd. De productie van duurzame consumptiegoederen is dermate ontwikkeld dat slechts 20% van de vraag behoefte te worden geïmporteerd. Voor (niet-elektrische) machines echter zijn de verhoudingen precies omgekeerd, in die zin dat de invoer in doorsnee 80% van de totale behoefte bedraagt. Ten einde met name achtergebleven bedrijfstacken te stimuleren en de verschillende partners een evenredig aandeel in de productie te geven, worden voor een aantal sectoren industriële programma's opgesteld.

Wanneer over een programma overeenstemming is bereikt en aan een lidstaat een bepaalde productie is toegewezen, dienen de andere partners 30 dagen later alle restricties op de invoer van het betrokken produkt uit eerstgenoemde lidstaat op te heffen.

De eerste overeenkomst kwam in september 1972 tot stand en had betrekking op de metaalverwerkende industrie en de fabricage van machines en apparaten. De aan de minder ontwikkelde lidstaten toegewezen productie-eenheden zijn qua technologie soortgelijk aan die welke in de andere partnerlanden worden opgezet.

Aan deze overeenkomst zijn harde onderhandelingen voorafgegaan. Het ligt in de bedoeling soortgelijke programma's op te stellen voor petrochemicaliën, pulp en papier, glas, verfstoffen, verdelingsmiddelen, kunstmest, automobielen en farmaceutica.

De reeds in februari 1968 opgerichte Corporación An-

dina de Fomento (Engelse naam: Andean Development Corporation) met hoofdkwartier in Caracas, stelt zich primair ten doel om subregionale en internationale ontwikkelingskredieten naar die projecten en industrieën te leiden, welke in het kader van de integratie hoge prioriteit genieten.

Tenslotte zal een nog op te richten subregionaal gerechtshof tot taak krijgen het Akkoord van Cartagena en de beslissingen van Commissie en Junta te interpreteren en geschillen die ten aanzien van integratiekwesties tussen de lidstaten ontstaan, te beslechten.

Voorlopige evaluatie

Gezien de magere resultaten die tot nu toe bij de Latijnsamerikaanse integratie zijn bereikt, zou men geneigd kunnen zijn het initiatief van de Andino-groep met enige scepsis tegemoet te treden.

Zoals in het voorgaande is uiteengezet, is er bij de nieuwe opzet ernstig naar gestreefd een aantal oorzaken van frustratie weg te nemen en wel zodanig dat aan de verschillende partners een evenredig aandeel in de resultaten van de samenwerking in het vooruitzicht is gesteld. De vraag blijft echter of bijv. Bolivia in staat zal zijn van de geboden kansen werkelijk gebruik te maken. Ook al bestaat er binnen de Andino-groep een grotere mate van homogeniteit dan in de Lafta, toch is het verschil tussen landen als Bolivia en Venezuela aanmerkelijk.

Diversiteit bestaat er zeker tussen de politieke systemen van de partners, al wint de filosofie van het „ideologisch pluralisme” de laatste tijd in Latijns-Amerika terrein.

Hoe bescheiden de uitgangspositie van de Andino-groep was, blijkt uit het feit dat bij de oprichting de intra-regionale handel van de lidstaten slechts 3% van hun totale buitenlandse handel bedroeg. Sindsdien is de intra-regionale export, die in 1968 \$ 61,3 mln. bedroeg, jaarlijks met gemiddeld \$ 30 mln. toegenomen, vergeleken met een gemiddelde stijging van slechts \$ 3 mln. gedurende het tijdvak 1961-1968 ⁹⁾.

⁹⁾ Germánico Salgado Peñaherrera, El Grupo Andino: Un concepto nuevo en la integración económica, 1972. Hackett Memorial Lecture, Institute of Latin American Studies, The University of Texas at Austin, 1972, blz. 18.

Raming en realisatie van de binnenlandse afzet van metselbaksteen

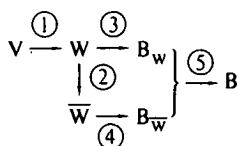
PROF. DR. A. H. Q. M. MERKIES

In 1970 ontving het Instituut voor Actuarial en econometrie van de Universiteit van Amsterdam de opdracht van de „Vereniging Sanering Metselbaksteenindustrie” de afzetmogelijkheden van metselbaksteen in de eerstvolgende jaren na te gaan. In april 1971 werd het rapport Marktonderzoek Metselbaksteen - hier genoemd MM - aan de opdrachtgever toegestuurd met afzetprognoses voor de jaren 1970 t/m 1973 I).

De auteur, hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, vergelijkt in dit artikel de voorspellingen met de realisaties, voor zover de thans beschikbare informatie dit toelaat.

1. Het econometrisch model

Het model waarmee de afzet van metselbaksteen in het MM werd voorspeld, kan schematisch als volgt worden weergegeven

Het schema start bij V, het totale bedrag van de vergunningen, die in een bepaald tijdvak worden uitgegeven door de gemeentelijke overheden t.b.v. de woningbouw. Kort nadat de vergunningen zijn verstrekt 2) begint men te bouwen en na verloop van tijd is het bedrag V omgezet in woningbouwproductie \bar{W} . Dit vergt afzet van metselbaksteen in de woningbouw B_w . Parallel aan het verloop van de

Ongetwijfeld zullen zich, met name bij de regionale planning, nog tal van problemen voordoen.

„The foundation for successfully reaching and surpassing these future stages has been well prepared”, zo merkt een Amerikaans commentator op 10). Ook wanneer niet alle doeleinden mochten worden bereikt „these countries will be benefiting each other in ways which they could not do alone”.

J. D. Visser

10) The Andean Group, Economic integration for accelerated development. The first three years, published by The American Chamber of Commerce of Peru, Lima, januari 1973, blz. 41.

woningbouwproductie — en tot op zekere hoogte complementair daarmee — ontwikkelt zich de productie van overige gebouwen \bar{W} , waarmee een baksteenafzet $B_{\bar{W}}$ is gemoeid. B_w en $B_{\bar{W}}$ vormen te zamen de totale binnenlandse afzet van metselbaksteen.

Op basis van vorenstaand schema werden de volgende econometrische relaties opgesteld:

Jaarrelaties

$$W_t = 0,38 V_t + 0,62 W_{t-1} \quad (1)$$

$$W_t = 0,67 W_t + 590 \quad (2)$$

Kwartaalrelaties

$$\frac{B_{w_t}}{W_t} = 360 + \frac{50}{W_t} - 12,3 t \quad (3)$$

$$\frac{B_{\bar{w}_t}}{\bar{W}_t} = \frac{55}{\bar{W}_t} + 0,139 \quad (4)$$

Daarnaast geldt:

$$B_t = B_{w_t} + B_{\bar{w}_t} \quad (5)$$

De variabelen V_t , W_t en \bar{W}_t zijn uitgedrukt in mln. guldens, B_t , B_{w_t} en $B_{\bar{w}_t}$ in duizend stuks

Toelichting

Ad (1)

De eerste relatie gaat er vanuit, dat de woningbouwproductie in het jaar t de realisatie vormt van de vergunningen, die in hetzelfde jaar of in de voorafgaande jaren zijn uitgegeven.

Er geldt dus:

$$W_t = a_0 V_t + a_1 V_{t-1} + \dots + a_k V_{t-k} \quad (6)$$

1) Voor 1970 en voor een gedeelte van 1971 betekende dit een prognose van voorbije ontwikkelingen waarvan de statistische gegevens nog niet volledig beschikbaar waren.

2) Soms zelfs al eerder!

3) De schattingen van de parameters wijken iets af van die in het MM. Dit is het gevolg van herschatting met enigszins gewijzigde basisrekenen. In dit artikel worden de nieuwe cijfers aangehouden.

waarbij a_i het gedeelte is van het vergunningenbedrag V_{t-i} , dat in het jaar t — dus i jaar later — in bouw wordt omgezet. Verondersteld werd, dat de a_i volgens een geometrische reeks verlopen, dus $a_1 = \lambda a_0$, $a_2 = \lambda^2 a_0$ enz. Aangezien een verwaarloosbaar percentage van de eenmaal uitgegeven vergunningen niet wordt gebruikt, geldt bovendien ruwweg

$$\sum a_i = \frac{a_0}{1-\lambda} = 1 \text{ of } \lambda = 1 - a_0$$

Vullen we deze betrekkingen in dan blijkt (6) nog slechts één onbekende parameter te bevatten, nl. de a_0 . Deze werd statistisch geschat op 0,38, zodat we krijgen

$$W_t = 0,38V_t + (1-0,38)0,38V_{t-1} + (1-0,38)^2 0,38V_{t-2} + \dots$$

Vergelijking (1) is een andere schrijfwijze hiervoor.

Ad (2)

Het hier geschatte lineaire verband tussen W_t en \bar{W}_t is maar een naïeve benadering, ondanks de nauwkeurigheid van de geschatte parameters — de standaardfouten zijn resp. 0,04 en 124 en de $R^2 = 0,88$. Een betere relatie is op het ogenblik echter niet beschikbaar, zoals bijv. ook blijkt uit de recente dissertatie van W. Roest (1973).

Ad (3)

In de baksteenindustrie wordt veel gebruik gemaakt van het begrip *relatief baksteenverbruik* of concreter het aantal metselbakstenen per f. 1.000 bouwproductie, in symbolen:

$$\frac{B_t}{W_t + \bar{W}_t}$$

Op de achtergrond staan hierbij de technische verhoudingen in de bouw. Om nu te voorkomen dat de stijging van de bouwrijzen een goede vergelijking van het relatief verbruik over de verschillende jaren in de weg staat, werd in de analyses van het MM zowel W_t als \bar{W}_t uitgedrukt in gulden van 1967. Gemakshalve werd ook het vergunningenbedrag met dezelfde prijsindex gedeïndeerd en (1) in aangepaste grootheden geschat.

Aangezien over de verdeling van de totale binnenlandse afzet van baksteen B_t geen gegevens beschikbaar waren, werd in het MM de verdeling over afzet naar de woningbouw (B_w) en afzet naar de overige bouw ($B_{\bar{w}}$) geschat met behulp van het percentage metselaars-voegers dat in beide sectoren werkzaam is. Als de fout, die daarbij is gemaakt β wordt genoemd, kan het relatief baksteenverbruik in de woningbouw worden aangegeven met:

$$\frac{B_{w_t} - \beta}{W_t} \text{ en dat in de overige bouw met } \frac{B_{\bar{w}_t} + \beta}{\bar{W}_t}$$

Op de schatting van β komen wij straks terug. In relatie (3) heeft β de waarde 50 (mln. stenen). De factor t^* in deze relatie corrigeert het relatief verbruik voor trendmatige ontwikkelingen. Er zijn daarbij 3 perioden te onderscheiden. In de eerste periode geldt $t^* = 0$ en ligt het relatief verbruik constant op 360 stenen per f. 1.000 bouwproductie. In de daaropvolgende periode-Bogaers wordt de productie van concurrerende bouwmaterialen gestimuleerd om knelpunten bij de woningbouwproductie te vermijden. Dit resulteert in een daling van het relatief verbruik gedurende 10 kwartalen met telkens ruim 12 stenen per f. 1.000 bouwproductie per kwartaal. In de derde periode stabiliseert het relatief verbruik zich op het niveau van 237.

De drie genoemde perioden werden in het MM min of meer arbitrair afgebakend, waarbij een geleidelijke overgang van de 1e naar de 2e periode werd verondersteld. Later werd door Heymans en Merkies (1972) een meer objectieve methode

de van periodekeuze toegepast, gebaseerd op een studie van McGee en Carleton (1970). Zoals uit onderstaand overzicht blijkt, geeft dit nauwelijks verschil.

Tabel 1. De perioden in het verloop van het relatief baksteenverbruik, 1960-1970

	MM (herzien)	Heymans-Merkies
periode I	1960 - 1963	1960 - 1964 ^{III}
overgang	1964	
periode II	1965 - 1967 ^I	1964 ^{IV} - 1966 ^{IV}
periode III	1967 ^{II} - 1969 ^{IV}	1967 ^I - 1969 ^{IV}

ad (4)

Bij het relatief verbruik in de overige gebouwensector is van een trendmatig verloop niets te bespeuren. Uit de cijfers blijkt wel dat ook de afzet van baksteen naar de overige gebouwensector wordt overschat en wel met 55 mln. stenen per kwartaal. Gezet naast de eerdergenoemde 50 mln. van de woningbouw, betekent dit dat van een 420 mln. stenen per jaar de bestemming niet werd achterhaald.

2. De voorspellingen

Aangezien (1) en (2) niet op kwartaalbasis beschikbaar waren, werden in het MM slechts jaarvoorspellingen gegeven. Hiertoe werden (3) en (4) omgevormd op jaarbasis. Het constant relatief verbruik van 237 stenen per f. 1.000 bouwproductie, dat sinds 1967 in de woningbouw geldt, is niet afhankelijk van de tijdseenheid en geldt dus ook per jaar. Daartegenover moet de overschatting van het niveau voor de jaarrelatie worden aangepast. Dit geeft

$$\text{voor de woningbouw: } B_{w_t} = 0,237W_t + 200 \quad (7)$$

$$\text{voor de overige bouw: } B_{\bar{w}_t} = 0,139\bar{W}_t + 220 \quad (8)$$

Het voorspellingsmodel voor de afzet per jaar bestaat uit de relaties (1), (2), (5), (7) en (8) en kan via substitutie worden teruggebracht tot een enkele herleide-vorm-vergelijking. Eerst schrijven we daartoe met behulp van (2), (5), (7) en (8)

$$B_t = 0,3301 W_t + 500 \quad (9)$$

Te zamen met (1) geeft dit

$$B_t = 0,1254V_t + 0,2047W_{t-1} + 500 \quad (10)$$

In deze simpele voorspelregel vertegenwoordigt V_t de nieuwe informatie en typeert W_{t-1} de uitgangssituatie. Moet er twee jaar vooruit worden voorspeld dan substitueren we (1) in (10) met als gevolg

$$B_{t+1} = 0,1254V_{t+1} + 0,0778V_t + 0,1269W_{t-1} + 500 \quad (11)$$

Voor 3 jaar vooruit wordt de formule

$$B_{t+2} = 0,1254V_{t-2} + 0,0778V_{t+1} + 0,0482V_t + 0,0787W_{t-1} + 500 \quad (12)$$

enz.

De nieuwe informatie is telkens vervat in V_t , V_{t+1} , V_{t+2} enz. Het uitgangspunt bij de voorspellingen is 1969. De woningbouwproductie bedraagt in dat jaar f. 3.750 mln. (in prijzen van 1966). Voor 1970 werd in het MM het vergunningenbedrag op basis van gedeeltelijke realisatie geschat op f. 4.160 mln. (prijzen 1966). De twee laatste gegevens leiden via (10) tot een voorspelling van de afzet van metselbaksteen in 1970 van 1.790 mln. stenen:

Voor een voorspelling van de afzet van baksteen in 1971

moest eerst een schatting worden gemaakt van het vergunningenbedrag in dat jaar. Dit geschiedde op basis van het bouwprogramma. Voor 1971 was dit volgens *De Nederlandse Economie in 1973* 4) gelijk aan dat van 1970 behoudens een beoogde kwaliteitsverbetering van 1%. Dit resulteert in $V_{71} = 1,01 V_{70} = f. 4.200$ mln. Met behulp van de eerder gegeven getallen en relatie (11) geeft dit een voorspelling van de afzet van metselbaksteen in 1971 van 1.826 mln.

Voor 1972 was er behalve een kwaliteitsverbetering van 1% een vergroting van het bouwprogramma voorzien van bijna 2% (van 125.000 naar 127.000 woningen). Dit geeft $V_{72} = 1,01 \times 1,016 \times V_{71} = 4.310$ en via (12) komt er $B_{72} = 1.862$ mln. stenen.

3. De realisaties

In tabel 2 staan de hiervoor berekende voorspellingen naast de cijfers, zoals zij op dit moment worden geschat. Het verschil tussen beide — de voorspelfouten — zijn ook vermeld.

Tabel 2. Ramingen en realisaties van modelvariabelen (in mln. gld.)

Omschrijving variabele	Symbool	a)	1970	1971	1972
Vergunningen	V	P	4.160	4.200	4.310
		R	4.130	4.410	5.170
		P-R	30	-210	-860
Woningbouw	W	P	3.910	4.020	4.130
		R	3.730	4.020	4.630
		P-R	180	0	-500
Overige bouw	W	P	3.210	3.280	3.360
		R	3.420	3.360	2.890
		P-R	-210	-80	530
Afzet metselbaksteen	B	P	1.790	1.830	1.860
		R	1.760	1.820	1.860
		P-R	30	10	0

a) P = prognose R = realisatie

Uit het overzicht blijkt, dat de afzet van metselbaksteen opvallend nauwkeurig werd geschat. De raming is slechts fractioneel te hoog. Dit resultaat is van dien aard, dat het weinig zin heeft te zoeken naar oorzaken van voorspelfouten. Een dergelijke kleine marge kan door tal van oorzaken zijn ontstaan.

De voorspelling van de overige variabelen, die in het model slechts als hulpgrootheden optreden, is minder precies. Voor 1970 werd de woningbouwproductie ca. 5% overschat, voor 1972 ongeveer 12% onderschat, terwijl alleen voor 1971 de prognose precies in de roos blijkt.

Bij de overige bouw is de situatie precies omgekeerd. Over- en onderschattingen van de woningbouw en de overige bouw vallen ruwweg tegen elkaar weg. Hierdoor kon een gunstig resultaat bij de voorspelling van de baksteenafzet worden geboekt. Exacte informatie over de woningbouwproductie in 1972 zou de afzetprognoses niet hebben verbeterd. Indien voor 1972 was uitgegaan van 4.630 i.p.v. 4.130 mln., dan zou via (7) de afzet nog 120 mln. stenen hoger zijn geschat. Bovendien zou dan via (2) ook de overige bouw ruim 300 mln. hoger zijn geraamd, hetgeen via (8) de afzetprognose nog eens 60 mln. zou hebben opgeschroefd. In het totaal zou de voorspelfout bij de baksteenafzet dan i.p.v. 40 mln. 220 mln. stenen of ruim 10% van de geraamde afzet hebben bedragen. Hieruit blijkt, dat meer informatie niet altijd gunstig is.

De genoemde uiteenlopende ontwikkeling van W_t en \bar{W}_t die uit de voorspelfouten van \bar{W}_t in tabel 2 is af te lezen, betekent een inbreuk op de in (2) vastgelegde paralleliteit uit het verleden. Van tijd tot tijd wordt de harmonie tussen beide kennelijk even verstoord. In 1972 werd dit veroorzaakt door een sterke terugval in de investeringen, zowel van het bedrijfsleven als van de overheid. Dit betekende niet alleen een achterblijven van de overige bouw \bar{W}_t ten opzichte van W_t , maar bovendien een verschuiving van bouwcapaciteit naar de woningbouw. De woningbouwproductie

nam daardoor sterker toe dan normaal. Dit impliceert tevens, dat er in versnelde mate vergunningen werden aangevraagd. Uit tabel 2 blijkt, dat het totale vergunningenbedrag dan ook veel onstuimiger is verlopen dan in het bouwprogramma van 1970 was voorzien. Uiteraard werd ook het bouwprogramma voor 1972 sterk overtroffen (zie tabel 3).

Tabel 3. Bouwprogramma 1970-1973 a) en verleende gemeentelijke bouwvergunningen b) (aantal in aanbouw te nemen resp. begonnen woningen) in duizend stuks

	1970			1971			1972			1973		
	P	R	P-R	P	R	P-R	Pc	R	P-R	Pc	Rd	P-Rd
Woningwet	45	44	-1	45	44	-1	45	55	10	45	45	—
Premie	58	63	5	58	67	9	59	74	15	60	47	-13
Ongesubsidieerd	22	22	—	22	25	3	23	33	10	24	33	9
Totaal	125	129	4	125	135	10	127	162	35	129	125	-4

a) Uit *De Nederlandse economie in 1973*, deel II, blz. 187.

b) Voor 1970 *Maandstatistiek Bouwnijverheid*, CBS. Voor 1971-1973, *CEP*, 1973, blz. 66.

c) Deze cijfers van het CPB zijn gecorrigeerd voor overloop. De aantallen uit het bouwprogramma zijn:

1972 resp. 50, 65 en 23 totaal 138.

1973 resp. 50, 57 en 28 totaal 135.

d) De realisaties voor 1973 worden nu gesteld op 47, 60 en 38, hetgeen vergeleken met het bouwprogramma de volgende verschillen geeft: P-R = -3, +3, +10.

In elk van de jaren 1970-1972 is het programma overschreden, maar vooral in 1972. De versnelling in de ontwikkeling vond vooral plaats bij de premiewoningen. Voor een deel betekende deze activiteit een vooruitlopen op 1973, hetgeen uit de cijfers van het Centraal Planbureau blijkt. Gezien het herstel van de investeringen treedt in 1973 naast de terugval van de woningbouwproductie een versnelling op van de overige bouw 5), waarmee W_t en \bar{W}_t hun onderlinge verhouding van de jaren zestig weer hebben ingenomen.

4. De verdeling van de afzet metselbaksteen

Zoals in paragraaf 2 aangegeven, wordt de afzet van de baksteen niet geregistreerd naar afzetcategorieën. De vergelijking tussen raming en realisatie vond in paragraaf 3 daarom alleen plaats voor het totaal. Inmiddels zijn echter de eerste resultaten bekend van de enquête, die het CBS in 1969 instelde naar het gebruik van bouwmaterialen 6). Deze enquête, gebaseerd op een steekproef van 700 à 800 werken — veel minder dan de oorspronkelijk geplande 2100 — heeft betrekking op het verbruik in 1968. Naast de cijfers voor 1968 werden ramingen gemaakt voor latere jaren.

Geheel los hiervan berekende Eisma van het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening de afzet van metselbaksteen in de woningbouw in 1970 op basis van de vergunningenaanvragen 7). Daarbij geeft hij ook een prognose voor 1973. Aangezien in zijn definitie ook de poreuze steen is opgenomen zijn de schattingen van Eisma voor ons doel met 50 mln. stenen verminderd 8). De voorspelling van Eisma is gebaseerd op een constant relatief baksteenverbruik voor verschillende typen woningen (eengezins- of meergezinswoningen en verschillende financieringsvormen) en het bouwprogramma voor 1973. We kunnen de bovengenoemde schattingen vergelijken met de ramingen, die uit het MM volgen. In dit artikel blijkt de vergelijking beperkt tot de afzet in de woningbouw (zie tabel 4).

In het MM werd de afzet van metselbaksteen naar de woningbouw eerst geschat m.b.v. het percentage metselaars-

4) Deel II, blz. 187.

5) Volgens *CEP 1973* neemt de totale bouwproductie in 1973 toe met 1% en de woningbouw met 5% af.

6) Zie *Statistisch Bulletin*, CBS, 25 september 1972.

7) Eisma, 1972.

8) Eisma, 1972, geeft voor 1970 een afzet van 47 mln. poreuze stenen.

Tabel 4. Afzet van metselbaksteen in de woningbouw (mln. stuks)

	volgens				
	CBS a)	Volkshuisv.	hyp A d)	MM	(7) d)
1968	980		1.160	960	960
1969	935	820 b)	1.070	870	870
1970	930	920 c)		900	910
1971	1.000			930	1.020
1972				950	1.100
1973		950 c)		980	

a) Zie *Statistisch Bulletin*, CBS, 25 september 1972.

b) Zie rapport MM, blz. 23.

c) Zie Eisma, 1972, excl. poreuze steen.

d) Zie tekst.

voegers, zoals dit vroeger op het CBS ook geschiedde (zie kolom „hyp A” in tabel 4). Deze berekening is gebaseerd op de veronderstelling van een gelijke metselsnelheid in de woningbouw en daarbuiten. Uit regressie (3) blijkt dat het zo verkregen cijfer in het algemeen te hoog ligt. Dit niveau verschil — de constante β uit vergelijking (3) — werd geschat op 200 mln. op jaarbasis. Dit geeft de eerste twee cijfers zowel van kolom „MM” als van „(7)”. Voor 1970 en later staan in kolom „MM” de prognoses, die uit het rapport volgen en in de kolom „(7)” de realisaties daarvan. De cijfers uit deze kolom zijn ruwweg te berekenen door de gereali-seerde woningbouwproductie W_t te vermenigvuldigen met een relatief baksteenverbruik van 0,237 (zie vergelijking „(7)”). Een verklaring van de overschatting van baksteen naar de woningbouw bij gebruik van hypothese A is gelegen in het feit, dat metselaars ook kalkzandsteen metselen en dat de kalkzandsteen kennelijk een groter aandeel heeft in de woningbouw dan elders 9).

Er blijkt een goede overeenstemming te bestaan tussen de CBS-schattingen en die van kolom „(7)”. De prognosecijfers uit het MM blijven ietwat onder dit niveau. Voor 1972 houdt dit verband met de onderschatting van W_t . Het cijfer van het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening voor 1969, dat in het MM-rapport al werd vermeld, lijkt aan de lage kant.

Eisma's cijfer voor 1970 sluit goed aan. Zijn raming voor 1973 ligt nog iets beneden het MM-cijfer. Aangezien dit laatste voor 1971 en 1972 aan de lage kant blijft, zal ook de raming van Eisma wellicht een minimum-raming blijken te zijn.

Tabel 5. Bekende en onbekende bestemming van de afzet van metselbaksteen

	CBS		DNB	
	bekend		onbekend mln. stuks	onbekend mln. stuks
	mln. stuks	%		
1968	1.590	84	300	450
1969	1.565	89	185	340
1970	1.580	90	180	350
1971	1.615	89	205	380

Waar de niet in tabel 4 opgenomen baksteen heengaat is niet helemaal duidelijk. Uit tabel 5 blijkt, dat het CBS maar een kleine, 90% van de hiervoor genoemde binnenlandse afzet heeft kunnen achterhalen. Van 200 à 300 mln. stenen is de bestemming niet bekend. Het secretariaat van de vereniging „De Nederlandse Baksteenindustrie” in Arnhem, die van een iets andere definitie uitgaat dan in dit artikel is gebruikt, raamt de afzet met onbekende bestemming iets hoger nl. op ca. 400 mln. Zoals bovenvermeld volgt uit de schattingen van de correctiefactor β in vergelijking (3) en (4) een afzet met onbekende bestemming van $4 \times 50 + 4 \times 55$ mln. = 420 mln.

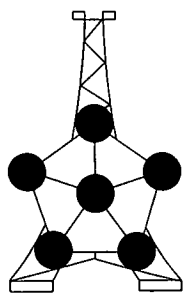
Het DNB geeft als mogelijke bestemmingen aan: herstel- en verbouw, bouwwerken beneden de f. 10.000, weg- en waterbouw en privé-verbruikers (doe-het-zelvers); zie tabel 5.

A. H. Q. M. Merkies

Literatuur

1. D. Eisma, Analyse van het verbruik van metselbaksteen, *Bouwmarkt*, november 1972, blz. 7-9.
2. Heymans en Merkies, *Moving forecasting intervals and the detection of outliers in linear regression*, Paper presented at the Econometric Conference in Budapest, 1972.
3. Instituut voor Actuarial en Econometrie, Universiteit van Amsterdam, *Marktonderzoek Metselbaksteen*, april 1971.
4. Victor E. McGee en Willard T. Carleton, *Piecewise regression*, *JASA*, september 1970, vol. 65, blz. 1109-1129.
5. W. Roest, *Bouw en Economische groei*, Kluwer, Deventer, 1973.

9) Zie rapport MM, blz. 23, hypothese B.

Energie-kroniek

Crisis, ontspanning - en verder

DR. A. A. DE BOER

Energie en economische groei

De periode sinds de vorige *Energie-kroniek* kan worden gekarakteriseerd als een periode van ontspanning. De olietoevoer stijgt en het front van de producentenlanden lijkt nu toch minder

hecht dan eerst werd aangenomen, en de torenhoge olieprijszinnen blijken zich niet te kunnen handhaven. Dank zij een zachte winter, vrijwillige zuinigheid en distributie zijn we goed door de eerste maanden van het embargo heengekomen en de serene stemming van

samen zuinig zijn, ja gezellig! is als een pudding in elkaar gezakt. We kunnen nu weer academische bomen opzetten over de vraag of de crisis wel of niet een crisis was, maar het is misschien toch goed ook een beetje naar de toekomst te blijven kijken.

Prof. Tinbergen 1) heeft getracht een synthese te schepjen tussen de door Pearson gesuggereerde versnelling van de groei voor de ontwikkelingslanden 2) en de door Meadows geponeerde noodzaak op wereldniveau de groei te remmen 3); van dat laatste is overigens nog niet iedereen overtuigd. In afwachting van een gelegenheid meer exacte berekeningen te presenteren, zou ik met enkele globale cijfers willen proberen het belang van groeivertraging te illustreren wat betreft het energieverbruik en vervolgens de gedachtegang van Tinbergen te extrapoleren naar het terrein van de energie.

Prof. Tinbergen presenteert een soort indicatief programma voor geleidelijke groeimatiging, waarbij zo realistisch mogelijk aan de wensen van Meadows is voldaan zonder Pearson in de kou te laten staan. Er wordt uitgegaan van een stijging van 5% per jaar van het inkomen per capita in de ontwikkelingsgebieden, of wel een verdubbeling in 14 jaar of een verachtvoudiging in 42 jaar. Over deze laatste periode (1970-2012) zou in het model de geleidelijk afnemende groei van de bevolking in de ontwikkelingsgebieden overeenkomen met een gemiddeld groeipercentage van 1½ per jaar. De ontwikkelde landen zouden gedurende deze periode bij gelijkblijvend bevolkingsaantal nog hun inkomen per capita mogen verdubbelen. Op details kan ik in dit bestek niet ingaan; ik wil volstaan met het eindresultaat: aan het eind van de periode hebben de landen die gemiddeld nu nog een inkomen per capita hebben van minder dan 10% van het huidige gemiddelde voor de ontwikkelde landen (dat \$ 3.700 bedroeg in 1970) een inkomen per capita van 2.560 (eveneens in dollars van 1970). Het totale wereldinkomen zou gedurende die periode, in 1970-dollars, ruim verviervoudigd zijn.

Het is bekend dat er een duidelijk parallelisme bestaat tussen inkomen en energieverbruik. Wanneer wij, om grote getallen te vermijden, voor energie de eenheid Q van Palmer Putnam 4) aanhouden, die gelijk is aan 2,52. 10¹⁷ kcal, dan kan het huidige energieverbruik per jaar gesteld worden op iets minder dan 0,2 Q. Voor de reserveschattingen kan men uiteraard een heel gamma van getallen geven, al naar gelang men minder zekere of duurder te ontginnen reserves bij de schatting betreft. Elders ben ik hierop uitvoeriger ingegaan 5); hier zouden we ons ertoe kunnen beperken te spelen met 200 Q als onderste grens 6).

De vraag is nu of uit een oogpunt van grondstoffenreserves de groei van het energieverbruik geremd moet worden, dan wel volstaan kan worden met een zonnig optimisme met betrekking tot de ontwikkeling van de techniek en de exploratie. Daarbij moet men zich goed realiseren hoe deze beide effecten het uitputtingsschema van grondstoffen zouden kunnen beïnvloeden. Bij groei-

percentages in een gebied rond de 4% per jaar zou de theoretische uitputtingsperiode (bij voortlopende groei tot het bittere einde; geen realistische, maar wel een illustratieve voorstelling van zaken) een kleine eeuw bedragen als de reserves 200 Q zouden zijn.

De te verwachten grotere reserves zullen ons wel respijt geven, maar als wij uitrekenen hoeveel, dan blijkt een *vertienvoudiging* van de reserves nodig te zijn om hetzelfde effect te bereiken als een matiging van de groei van het energieverbruik tot ca. 2% (in beide gevallen: 150 jaar). Een *verhonderdvoudiging* van de reserves (dus tot 20.000 Q) zou dan nog eens een jaar of vijftig, zestig respijt geven, een effect dat ook kan worden bereikt door de groei iets onder de 1½% te laten dalen. De conclusie uit deze rekenvoorbeelden ligt voor de hand: indien mede uit andere dan grondstoffenoverwegingen een afremmen van de groei wenselijk blijkt, zal deze matiging een bijzonder gunstige invloed hebben op de uitputting van energiedragers.

In concreto betekent dit, dat een geleidelijke matiging van de groei van het energieverbruik tot een niveau dat in de orde van grootte ligt van 0,7 Q ons bij een reserve van matige omvang voor lange tijd zou verlossen van de zorg om de energiegrondstoffen. Een niveau van 0,7 Q in het jaar 2012 zou een realistische schatting zijn die zou passen in het indicatieve programma van Tinbergen; bij een vervolgens nog voortgaande groei van 1% per jaar zou zelfs een bescheiden reserve van zo'n duizend Q ons ca. drie eeuwen uit de brand helpen.

Kernenergie, olieprijsen en milieu

Een geheel ander onderwerp dat de laatste weken de gemoederen meer bezighield, was de milieuproblematiek rondom de kernenergie. Er is meer aandacht besteed aan de vrees voor de kernenergie dan aan de fundamentele verandering, die de situatie op de oliemarkt met zich heeft meegebracht met betrekking tot de concurrentiepositie van de kernenergie. Tot nu toe gold de stelregel, dat kerncentrales eigenlijk alleen economisch konden werken als zij werden ingezet voor grondlast; dit is een gevolg van het feit dat kerncentrales kapitaalintensiever zijn dan oliecentrales. De hoge kapitaallasten worden in de uiteindelijke energieprijzen gecompenseerd door de veel lagere variabele lasten. Deze compensatie was tot nu toe eerst volledig wanneer de centrale ca. 80% produceerde van het (theoretisch) bereikbare bij continue productie op vol vermogen. Nu de olieprijsen echter sterk stijgen, is het verschil in variabele lasten ten gunste van de kerncentrales zo sterk gestegen dat kernenergie al vanaf een *veel* lagere *load-factor* dan 80% tegen

lagere kosten produceert dan een oliegestookte centrale. Hierdoor is een beperking wat betreft het aandeel van de kernenergie in de elektriciteitsproductie weggenomen. Dit fenomeen zal de in verschillende landen al bestaande tendens om in de toekomst nog slechts kerncentrales te bouwen, versterken, althans, wanneer de bezwaren tegen de kernenergie tijdig uit de weg worden geruimd.

De bezwaren worden nog steeds breed uitgemeten, al heeft men wel eens de indruk dat sommige acties meer bedoeld zijn om het communicatiemilieu te vervuilen dan om het natuurlijk milieu te beschermen. De heffing op elektriciteit roept nog steeds bezwaren op bij velen; het is verwonderlijk dat er nog zo vaak gedacht en geschreven wordt over deze heffing alsof de bouw van kweekreactoren staat of valt met de betaling ervan. Men kan natuurlijk twisten over de vraag, hoe verschillende vormen van research gefinancierd moeten worden, maar zelfs als de Nederlandse bijdrage aan het Kalkar-project in gevaar zou komen, dan nog zijn er voor de toekomst slechts twee mogelijkheden. Of de bouw van kweekreactoren blijkt te veel risico's met zich mee te brengen, en dan hebben wij niet ons deel betaald in de kosten van het onderzoek dat tot deze (m.i. onwaarschijnlijke) conclusie zou hebben geleid; of de kweekreactor blijkt aan de verwachtingen te voldoen en dan zullen wij in ons land voor de bouw ervan geheel afhankelijk zijn van buitenlandse industrieën.

De *serieuze* discussie over de risico's van kernreactoren zal weer een stap verder zijn gekomen als in de Verenigde Staten het *rapport-Rasmussen* verschijnt. Door een artikel in de *New Scientist* 7) zijn de eerste resultaten bekend geworden van een belangrijk onderzoek over de reactorveiligheid, aangevat door het MIT onder leiding van Prof. Norman Rasmussen. In het kader van dit onderzoek is o.a. de kans op een accidenteel smelten van de reactorkern en het gevaar dat zo'n ongeluk

1) J. Tinbergen, *Development and environment aims; an intuitive view*, Rotterdam, 1974.

2) Lester B. Pearson, *Partners in development, report of the Commission on International Development*, New York, 1969.

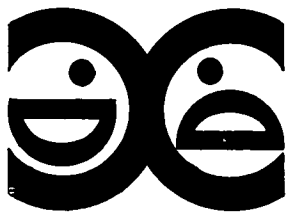
3) D. H. Meadows, D. L. Meadows, J. Randers, W. Behrens, *The limits to growth*, New York, 1972.

4) Palmer Putnam, *Energy in the future*, Londen, 1959.

5) A. A. de Boer, *Energie - vandaag en morgen*, Deventer, 1974, ter perse.

6) Ter vergelijking diene dat het Rapport van de Club van Rome uitgaat van steenkoolreserves van 5.10¹² ton; dit is equivalent met 140 Q.

7) S. Rippon, The probable cost of reactor safety, *New Scientist*, 31 januari 1974, blz. 252.

Maatschappijbeeld en pluralisme

DRS. L. FAASE

Alhoewel in de periferie van de sociaal-wetenschappelijke literatuur het aan de marxistische theorie ontleende klassebegrip telkens weer opduikt, heeft dit begrip in het instrumentarium van de analyserende socioloog nooit een erg belangrijke rol gespeeld. In de eerste plaats niet, omdat de pretentie van objectieve wetenschapsbeoefening een voorkeur schiep voor begrippen met een politiek minder zwaar belast verleden. Maar ook en vooral, omdat de sociologie als betrekkelijk jonge wetenschap zich heeft ontplooid in een samenleving die totaal verschilde van die der negentiende-eeuwse kapitalistische industrialisatie. Het klassebegrip heeft derhalve vooral een historische betekenis gekregen.

Alain Touraine heeft dit in zijn studie over de post-industriële maatschappij (Parijs, 1969) nog eens duidelijk uiteengezet. Nu hebben met name sociologen de moeizame taak om de maatschappelijke omstandigheden waarin wij verkeren te analyseren, om daarmee althans een poging te wagen tot een, boven de dagelijkse gang van zaken uitkomende, verklaring te komen van de processen en structuren die zij waarnemen. Dit gebeurt niet in het minst om daarmee de samenleving wat meer bestuurbaar of beïnvloedbaar te maken.

voor de bevolking met zich meebrengt, berekend. Als de door de *New Scientist* geciteerde cijfers juist zijn, zou het rapport tot de conclusie komen dat het hier om risico's van verwaarloosbare grootte-orde gaat. Het is echter nog te vroeg om te oordelen, zolang het volledige rapport nog niet aan de publiciteit is prijsgegeven. Het is echter voor het afwegen van economische en andere voordelen van de kernenergie enerzijds en eventuele gevarenkansen anderzijds van groot belang dat deze studie is verricht en dat dit probleem ook in de toekomst onderwerp van voortdurende studie zal zijn.

A. A. de Boer

(Ongelukkigerwijze profiteren hiervan nog maar weinige, en bovendien meer specifieke groepen).

Een dergelijke activiteit vereist, dat wordt gewerkt met modellen of theorieën die sterk de maatschappij vereenvoudigen. De ontwikkelingen in de maatschappij zullen zich echter weerspiegeld vinden in de ontwikkeling van nieuwe theorieën en nieuwe toepassingen. Het is dus niet verwonderlijk dat Touraines beschouwing over het „oude” klassebegrip een duidelijk vervolg krijgt in zijn poging om een nieuw klassebegrip te ontwikkelen.

Deze rubriek wordt verzorgd door
het Sociologisch Instituut van de
Erasmus Universiteit Rotterdam

Technocraten

„Onder onze ogen vormt zich”, aldus Touraine, „een nieuw type maatschappij; een geprogrammeerde maatschappij als men haar wil definiëren naar haar actiemiddelen, een technocratische maatschappij wanneer men haar de naam geeft van de macht waardoor zij beheerst wordt”. Dit citaat brengt ons dicht bij de kern van zijn betoog. In een geprogrammeerde maatschappij, waarin de sociale actie zich centreert rond de sociaal-economische besluitvorming (en de planning) ligt de machtsbasis niet meer in het eigendom, of de organisatie, van de produktiemiddelen, maar in het scheppen en hanteren van nieuwe kennis. Het ligt vóór de hand om hieruit te concluderen dat zij die de macht hebben om kennis en informatiesystemen te beheersen de nieuwe heersende klasse vormen. (In de visie van Touraine zijn dit de technocraten, die zullen trachten de informatie te monopoliseren). Daartegenover staan groepen die zullen trachten eisen te stellen m.b.t. de democratisering van de besluitvorming, maar die, aldus Touraine, zich bevinden in een situatie van „afhankelijke participatie”. Hun afhankelijkheid van door anderen beheerste

bronnen zal hen kunnen brengen in een situatie van vervreemding (niet uitsluiting). Daarmee is de aard van het klasseconflict aangegeven en zouden de nieuwe sociale klassen bepaald zijn.

Zo eenvoudig is het echter niet. In de eerste plaats vormen de technocraten, gedifferentieerd naar niveau en aard van hun werkzaamheden, nauwelijks een homogene groepering. Bovendien zijn zij intern verdeeld en in onderlinge concurrentiestrijd gewikkeld. Daar komt nog bij, dat zij een weinig geprononceerd klassekarakter vertonen, wat hen tot een moeilijk aanspreekbare (en grijpbare) groep maakt. Daarnaast is ook de kans dat de afhankelijke participanten een sociale klasse vormen uiterst klein. Daarvoor is de sociale problematiek te complex en zijn de terreinen waarop de opposanten van de technocratie zich bewegen, inhoudelijk te verschillend van aard. Het gaat er in eerste instantie dan ook om, dat de klassentegenstellingen niet worden gedefinieerd vanuit de tegenover elkaar staande groepen, maar vanuit de aard van de sociale problematiek zelf, d.i. de controle over de macht om sociaal-economische besluiten te nemen. In onze maatschappij worden wij niet meer uitgebuit door op kapitaalaccumulatie beluste ondernemers. Wij leven echter in een samenleving die ons vervreemdt van de beslissingen die over ons genomen worden en ons aldus de zin en de richting van het bestaan ontnemt.

Dat wij gemakkelijk meegaan met de stelling dat het dichotome marxistische maatschappijbeeld niet meer past op onze vrij ingewikkelde samenleving en dat wij bovendien nog niet erg schrikken voor het beeld van een geprogrammeerde, door technocraten beheerste, samenleving, komt, omdat wij eerst hebben af te rekenen met een beeld dat voor velen bepalend is voor de machtsrelaties in onze maatschappij: het beeld van de plurale samenleving. De idee van een plurale samenleving is zo sterk, dat diegenen die haar als verklaringsgrond voor sociale processen gebruiken, aan een inhoudelijke analyse en een empirische onderbouwing nauwelijks meer toekomen.

Pluralisme

Echter, zoals in de overgang van de vroegindustriële fase naar de industriële fase, de „theorie” van de klassenstrijd steeds meer het karakter kreeg van een leer, een ideologie, zo ook kan gezegd worden dat bij overgang van het industriële naar het postindustriële tijdperk de theorie van de plurale samenleving ideologische trekken is gaan vertonen. Dit neemt niet weg, dat met name in de naoorlogse wederopbouwperiode het pluralisme op reële sociale situaties betrekking had. Er zijn echter aan het pluralisme een aantal, min of meer normatieve veronderstellingen verbonden, welke aan een kritische herbezinning toe zijn. Ik volsta ermee, in het bestek van deze korte reflectie, een aantal van dergelijke normen te noemen en er enkele summier kanttekeningen bij te plaatsen.

In de eerste plaats zou het pluralisme (opgevat als de participatie van de burger in verschillende organisaties) bevorderen, dat er relatief gemakkelijk een consensus bereikt kan worden met betrekking tot de maatschappelijke doeleinden. Deze doelstellingen zijn niet zo zeer herleidbaar uit afgeronde maatschappijvisies, maar uit conglomeraten van deelbelangen. Degenen die deze deelbelangen verwoorden, de pluralistische elite, zullen zich niet uitsluitend door één deelbelang laten leiden, maar bereid zijn hun houding te relateren aan de doelstellingen van andere organisaties, waarmee zij op enigerlei wijze bindingen hebben.

Hieruit blijkt al, dat het conflict altijd relatief van aard zal zijn. Het stelt immers de basisstructuur van onze maatschappij niet ter discussie, of vrij vertaald, de machtsverhoudingen blijven in principe onaangetaast. Het conflict vervult zodoende slechts een marginaal corrigerende functie en is een instrument in handen van de pluralistische elite en niet bijvoorbeeld het wapen bij uitsteking van de overheerste klasse. Zodra echter de machtsbasis dreigt te worden aangetaast en het conflict fundamentele trekken gaat vertonen, spreekt men van ontoelaatbare polarisatie. Daarmee wordt niet in de eerste plaats geduid op een theoretische onmogelijkheid, maar wordt een maatschappelijk taboe aangegeven.

Een ander normatief uitgangspunt herkenbaar in het pluralisme is de veronderstelling, dat dit democratisch van aard zou zijn. Het nastreven van gemeenschappelijke doeleinden vereist dat verschillende organisaties in de besluitvorming participeren. In een consensusdemocratie beperkt die participatie zich echter tot de leiders van die organisaties.

Verwant hieraan is de idee dat de politieke, economische en sociale macht berusten bij telkens andere organisaties en andere personen. Deze veronderstelling heeft echter alleen betekenis voor zover politieke, sociale en economische doelstellingen niet alleen niet verweven zijn, maar bovenal ook een gelijke zeggingskracht hebben in de beleidsbepaling. Dat laatste is nimmer het geval geweest.

Concluderend kan gesteld worden, dat het „oude” pluralisme alleen een kans heeft in een periode waarin men in staat is gemeenschappelijke doeleinden te formuleren die in de samenleving een reële betekenis hadden. Bovendien moet daarbij de pluralistische elite door de achterban worden gezien als haar legitieme (democratische) vertegenwoordiging.

Heterogeen

In een recent verschenen artikel hebben Rittel en Webber betoogd, dat er in ons type maatschappij geen sprake meer is van een homogene cultuur met gemeenschappelijke doeleinden. In plaats daarvan wordt de hooggeïndustrialiseerde westerse samenleving steeds heterogener en gedifferentieerder. Talloze minderheidsgroepen vragen aandacht voor hun specifieke problemen en wensen, welke uiteindelijk niet meer zijn onder te brengen in een gemeenschappelijk plan. Die wensen staan vaak lijnrecht tegenover elkaar; bovendien worden niet zelden eisen gesteld die beogen de maatschappelijke verhoudingen totaal te veranderen. (Denk aan een stringente inkomensnivellering in een economie zonder groei). Dit alles maakt de conceptie van één sociaal-economisch beleid tot een anachronisme, omdat wij noch een gemeenschappelijke sociale ethiek, noch een gemeenschappelijke sociale theorie

(maar dat is minder erg) hebben om deze kluwen te ontwarren.

Wat de theorie van Touraine betreft, die hijzelf kenschetst als een vooruitziende studie, moeten wij concluderen, dat de praktische waarde, juist door dit voorspellend karakter, nog moeilijk valt in te schatten. Het is zijn verdienste dat hij laat zien hoe de problematiek rond de sociaal-economische besluitvorming, niet kan worden opgelost door de bestudering van los van elkaar staande fenomenen als planning, technocratie, democratisering en vervreemding, maar dat sprake is van een logische samenhang tussen deze verschijnselen. Om een aantal redenen zal daarbij het pluralisme ons van weinig nut meer kunnen zijn.

In de eerste plaats kan men, ook aan de hand van de studie van Touraine concluderen, dat het niet meer zal gaan om de oplossing van conflicten tussen organisaties, maar om conflicten binnen organisaties, nl. het conflict tussen de technocraten en de afhankelijke participanten. En dit met name omdat de democratie niet ophoudt bij de geoligarchiseerde eliten, die in de besluitvorming participeren via vage corporatistisch aandoende commissies en raden, maar, of wij willen of niet, verder zal willen gaan (bijv. in arbeidsorganisaties) tot de besluitvorming althans gecontroleerd kan worden.

Ook kan men constateren dat de pluralistische elite bezig is haar macht aan de technocraten te verliezen of erin opgaat. Bovenal echter vormt de idee van het pluralisme zelf (en hiermee de pluralistische elite met haar drang naar consensus) een kracht die tendeert naar een geprogrammeerde maatschappij, waarin nog slechts een supercomputer in staat is onze gemeenschappelijke doeleinden te formuleren. Ik vrees dat wij die doeleinden dan nog nauwelijks als de onze zullen herkennen.

L. Faase

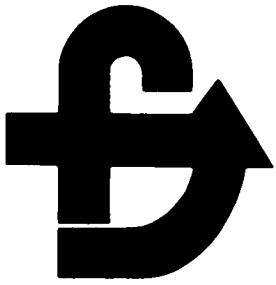
Literatuur

- W. Albeda, Toepasbaarheid van het konfliktmodel, *Evangelie en Maatschappij*, januari 1974.
R. W. Boesjes-Hommes, Alain Touraine, *Intermediair*, 28 september, 1973.
H. W. J. Rittel en M. M. Webber, Dilemmas in a general theory of planning, *Policy Sciences*, vol. 4, 1973, no. 2.
A. Touraine, *De postindustriële maatschappij*, vertaalde editie, 1971.

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds ESB in: in vrijwel elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:

ADVERTENTIE-AFDELING ESB, POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (010) 26 02 60

Marginale progressie in het tarief van de vermogensbelasting

DR. K. H. VAN DER HEEDEN

In het belastingplan 1974 is, vooruitlopend op de voorstellen van een ambtelijke studiegroep die de vermogensbelasting, de successierechten en een eventuele vermogenswinstbelasting in hun onderlinge samenhang bestudeert, het (marginale) tarief van de vermogensbelasting verhoogd tot 8%. Suggesties tijdens de parlementaire procedure tot wijziging van het wetsvoorstel, waaronder bijv. een toenemend marginaal tarief bij budgettair ongewijzigde opbrengst, zouden volgens mededeling van de minister ter nadere bestudering bij de studiegroep worden gedeponereerd. In het volgende zal op grond van een aantal veronderstellingen een tweetal tarieven voor de vermogensbelasting worden berekend die ook ten opzichte van het dragend vermogen — dit is het vermogen boven de belastingvrije som — progressief zijn.

Het marginale tarief van de vermogensbelasting in Nederland is sinds jaar en dag proportioneel. Gerend vanaf 1965 tot nu is wel het niveau ervan in een aureool van tijdelijkheid verhoogd van 5% tot 8%. Door de aftrek aan de voet van het vermogen van een belastingvrije som is het gemiddelde tarief ($= \frac{\text{belasting}}{\text{vermogen}} \times 100$) progressief. Deze progressievorm wordt doorgaans de Benthamse progressie genoemd. Boven de belastingvrije som is een toenemend deel van het vermogen onderhevig aan het constante marginale tarief. Bij een belastingvrije som voor gehuwden van rond f. 60.000 is het gemiddelde tarief, gegeven een marginale belastingvoet van 8%, voor een vermogen van f. 100.000 0,32%, voor een vermogen van f. 120.000 0,4%, voor een vermogen van f. 200.000 0,56%. Uiteindelijk nadert het gemiddelde tarief onbeperkt dicht tot 0,8%.

De rechtsgrond van het heffen van een vermogensbelasting wordt algemeen gevonden in de draagkracht die het vermogen als een bestedingsreserve heeft. Geppaart 1) heeft deze rechtsgrond weergegeven als: „De mogelijkheid van boven het lopende inkomen uitgaande alternatieve toepassingen”.

De draagkracht van het vermogen, aldus Geppaart 2): „Voert naar een vermogensbelasting met een matig tarief dat samenhangt met andere vormen van belastingheffing”.

Wordt een parallel getrokken met de tariefmotivering van de inkomstenbelasting, dan zou via de economische theorie van het dalende grensnut van het geld kunnen worden gesteld dat het marginale nut van het vermogen als bestedingsreserve afneemt naarmate het vermogen groter is. Of anders gezegd, de eerste f. 100.000 vermogen heeft als bestedingsreserve een groter nut dan de tweede f. 100.000 enz. Het grensnut van het vermogen neemt af met de grootte van het vermogen.

genselasticiteit van het grensnut van -1. Het is echter niet veel meer dan een rekenvoorbeeld. Rekening houdend met de belastingvrije som van f. 60.000 houdt dit grensnutverloop in dat de eerste gulden vermogen boven deze som (60.001^e) een grensnut heeft van 100, de eerste gulden vermogen boven tweemaal deze som (120.001^e) een grensnut van 50; de grensnutreeks is vervolgens: 33 $\frac{1}{3}$, 25, 20, 16 $\frac{2}{3}$ enz.

Met bovenstaande gegevens en veronderstellingen is het gemiddelde tarief van de vermogensbelasting voor een reeks van vermogens te berekenen volgens de formule 4):

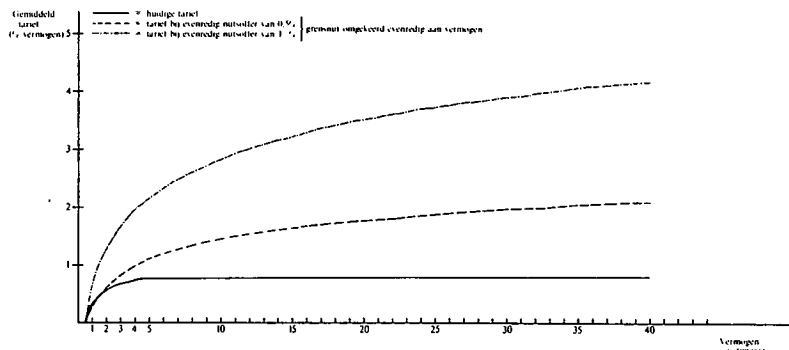
$$t = 100 \left\{ 1 - \left(\frac{M}{x} \right)^{\frac{\alpha}{100}} \right\}$$

M = belastingvrije som
x = vermogen
α = evenredig nutsoffer in procenten

Deze rubriek wordt verzorgd door het Fiscaal-Economisch Instituut van de Erasmus Universiteit Rotterdam

Gegeven het afnemende grensnut van het vermogen is met behulp van een evenredig nutsoffer als verdeelsleutel en een verondersteld verloop van het grensnut een gemiddelde tariefcurve van de vermogensbelasting te berekenen. Het evenredige nutsoffer zal, gezien ook de samenhang die er is tussen de inkomstenbelasting en de vermogensbelasting, relatief laag moeten zijn 3). Hieronder is gerekend met een evenredig nutsoffer van respectievelijk 0,5% en 1%. Over het verloop van de grensnutcurve van het vermogen kan geen uitspraak worden gedaan. Het lijkt niet onredelijk uit te gaan van een vermo-

- 1) *Vermogensbelasting*, Fiscale hand- en studieboeken nr. 3, 1972.
- 2) T.a.p., blz. 27 en 28.
- 3) De rechtsgrond van de vermogensbelasting impliceert dat er belasting mag worden geheven ongeacht de rentabiliteit van het vermogen. De anti-cumulatiebepaling van art. 14, lid 5, wet op de vermogensbelasting voorkomt echter dat de som van inkomstenbelasting en vermogensbelasting meer is dan 80% van het belastbare inkomen.
- 4) De afleiding van de formule is, onder andere, te vinden bij A. J. Cohen Stuart, *Bijdrage tot de theorie der progressieve inkomstenbelasting*, diss., 1889. Voor berekeningen ten behoeve van een inkomstenbelastingtarief zie men: *Handelingen Tweede Kamer*, 22 november 1973, blz. 1138 e.v.

Dr. C. J. Schieman: Beheersing van bedrijfsprocessen. Tweede herziene druk, 1972, H. E. Stenfert Kroese, Leiden, 180 blz., f. 16,50.

Het voorwoord constateert, dat er vooral bij jonge mensen, een gebrek aan inzicht in de organisatie en werking van ondernemingen bestaat. Door middel van een leerboek voor het tertiaire onderwijs hoopt de schrijver een bijdrage te leveren tot het opheffen van deze situatie.

Mede gezien het succes van dit boek, zullen wij er gaarne aandacht aan schenken, waarbij achtereenvolgens de inhoud en de kwaliteit ervan ter sprake zullen komen. Tot slot zullen enkele verschilpunten tussen de eerste en de tweede druk worden aangegeven.

In de inleiding (hoofdstuk I, blz. 1) wordt summier ingegaan op de betekenis van het verschijnsel organisatie, alsmede op enkele uitgangspunten en kernbegrippen. Impliciet spiegelt de auteur zich daarbij aan de technische wetenschappen. Deze immers hebben via een, recht toe recht aan, streven naar *beheersing* van haar kenobjecten grote successen weten te behalen. Het *beheersen* nu van organisatorische processen vereist besturen, hetgeen het nemen van vele beslissingen inhoudt. Deze kunnen

slechts verantwoord worden genomen indien „met alle relevante aspecten rekening wordt gehouden, met andere woorden er is een geïntegreerde benadering vereist, waarbij informatie gebaseerd op alle relevante wetenschappen in onderlinge wisselwerking een bijdrage levert tot het nemen van het besluit” (blz. 3).

In hoofdstuk II (blz. 12) schetst de auteur de „inhoud” van de onderneming. Deze is tot stand gekomen door het „objectief, niet belemmerd door specialistische kennis, observeren van de werkelijkheid zoals die zich vertoont,” (blz. 132). Deze aanpak resulteert in de volgende opsomming: doelstellingen, produktiemiddelen en vermogen, ordening, resultaten, externe relaties, omstandigheden, mensen, activiteiten, en verandering.

Vervolgens komt de werking van de onderneming aan de orde, (hoofdstuk III, blz. 21) waarbij vooral aandacht wordt geschonken aan de bestuurs- en besluitvormingsprocessen. Schieman probeert de dynamiek van deze processen in zijn explicatie te verweven.

In hoofdstuk IV (blz. 53) behandelt Schieman het formeren van een organisatiestructuur. Hierbij worden twee aspecten onderscheiden:

- het toebedelen van taken of functies aan organen en personen. De diverse alternatieven worden uiteengezet, alsmede de begrippen omspanningsvermogen, spanwijdte, delegatie, centralisatie en decentralisatie.

- „de wijze waarop de organen en personen tot elkaar in relatie staan, voor zover de relaties gericht zijn op het verwezenlijken van de bedrijfsdoelstellingen” (blz. 89). De auteur laat zien dat de hoofdrelaties een conglomeraat vormen van subrelaties. Een lijnrelatie bijvoorbeeld impliceert een opdrachtrelatie, een verantwoordingsrelatie, een informatie-, een advies-, een opleidings- en een toezicht- c.q. controlerelatie. De onderscheiding is van belang omdat bij het verbeteren van het management de diverse subrelaties alle een specifieke problematiek vertegenwoordigen. Dit wordt nader concreetiseerd ten aanzien van de inkoop- en de administratiefunctie in hoofdstuk V (blz. 93).

Hoofdstuk VI (blz. 106) schetst de ontwikkeling van het mensbeeld in de organisatieleer en de gevolgen hiervan voor de formele en informele organisa-

tie. Het is van daar uit slechts een kleine stap om de veelvormigheid van het bedrijf als probleem te actualiseren (hoofdstuk VII, blz. 125). Als methodiek die aan dit probleem recht doet wedervaren gaat Schieman summier in op de interdisciplinaire systeemaanpak (hoofdstuk VIII, blz. 131).

In hoofdstuk IX (blz. 141) worden een viertal belangrijke bedrijfsprocessen (het personeelsvoorzieningsproces, het produktieproces, het kwaliteitsbeheersingsproces en het waardendoorstromingsproces) geanalyseerd ten einde de theorie te adstrueren. Waarna het boek besloten wordt met enige aandacht voor het veranderingsproces van de organisatie (hoofdstuk X, blz. 171).

Resumerend kunnen wij stellen dat de auteur erin geslaagd is in kort bestek (134 pagina's) de hoofdzaken uit de organisatieleer aan de orde te stellen, terwijl de integratie dezer onderwerpen op logische wijze plaats vindt. De 43 pagina's besteed aan het nader concretiseren van de theorie, verschaffen de studerende enige noodzakelijke praktische kennis. De manier waarop de auteur de betekenis van de administratie voor de organisatie verwerkt, verdient aparte vermelding. De grote kracht van dit boek schuilt echter in de moderne wijze van benaderen van de problematiek. Er is ons geen leerboek bekend dat zo duidelijk bij de huidige opvattingen aansluit.

Het zal weinig verwondering wekken dat in Schieman's werk ook minder fraaie aspecten zijn aan te wijzen. Dienaangaande zij het volgende gesteld.

Het lijkt ons evident dat in een inleiding als de onderhavige geen ruimte kan zijn voor diepgaande analyses. Voorts zal het ook de auteur bekend zijn dat de organisatieleer niet beschikt over een uitgekristalliseerde terminologie. Een en ander noopt tot voorzichtigheid. Vandaar dat wij het weinig elegant vinden wanneer de auteur het nodig vindt zijn eigen opvattingen zo duidelijk af te zetten tegen de mening van anderen. Zo worden uitspraken van een viertal coryfeeën in de Nederlandse organisatieleerliteratuur verworpen, zonder dat op adequate wijze recht is doen wedervaren aan hun standpunten. Deze handelwijze overkomt Frieling ten aanzien van zijn voorstel het begrip „administratie” te wijzigen in „bestuurlijke informatiebehandeling” (blz. 45); J. L. Mey en Thierry ten aanzien van de begrippen constitueren en dirigeren (blz. 50); terwijl Van der Schroeff, o.i. niet terecht, een „ongenuanceerde afwijzing van alle informele relaties, communicatie en organisatie” wordt verweten (blz. 124).

Inhoudelijk van meer gewicht zijn de vraagtekens die wij menen te moeten plaatsen bij de impliciet en expliciet te berde gebrachte wetenschaps-theoretische opvattingen van de auteur. Reeds

De resulterende gemiddelde tariefcurven, gebaseerd dus op evenredige nutsoffers van 0,5% en 1% en een vermogenselasticiteit van -1, lopen van 0% bij een vermogen van f. 60.000 tot respectievelijk 2,08% en 4,1% bij een vermogen van f. 4 mln. In de grafiek zijn beide curven in beeld gebracht. Ter vergelijking is ook de gemiddelde tariefcurve van de Nederlandse vermogensbelasting, met een constant marginaal tarief van 8‰, ingetekend.

Wellicht ten overvloede zij nogmaals opgemerkt dat de berekende gemiddelde tariefcurven niet meer zijn dan rekenvoorbeelden. Het evenredige nutsoffer als verdeelsleutel van de macro-economische druk van de vermogensbelasting is niet een idee dat reeds burgerrecht heeft verkregen; de met het vermogen omgekeerd evenredige marginale nutscurve is slechts een veronderstelling. Het huidige tarief van de Nederlandse vermogensbelasting kan echter ook niet anders gemotiveerd worden dan met het feit van haar kennelijk geaccepteerde aanwezigheid.

K. H. van der Heeden

vermeld is zijn opmerking „objectief, niet belemmerd door specialistische kennis . . .” (blz. 132). Het overschatten van de reikwijdte en de gevorderdheid van de organisatieleer lezen zij uit volgende zinsnede: „In de hoofdstukken III, IV, V, en VI wordt daarna gebruik gemaakt van de resultaten van diverse wetenschappen om de zich uit de werkelijkheid van hoofdstuk II (de „inhoud” van het bedrijf v.O.) voortdoende problematiek tot oplossing te brengen” (blz. 132). Helaas is de organisatieleer nog lang niet zover dat van oplossingen gesproken mag worden terwijl de wensdroom van interdisciplinaire oplossingen amper in de kinderschoenen staat. De organisatieleer verkeert nog grotendeels in de beschrijvende en analyserende fase en het lijkt, mede gezien de toenemende commercialisering van ons vakgebied die oplossingen doet suggereren, niet onverstandig de studenten hierop te attenderen.

Bezwaren hebben wij ook indien Schieman stelt: „De wetenschapsbeoefenaar constateert zuiver wetenschappelijk dat er bedrijfsdoelstellingen zijn, het is hem als zodanig niet gegeven daarover een oordeel uit te spreken . . .” (blz. 35). Zelfs wanneer wij voorbijgaan aan de zgn. „methodenstrijd” in de maatschappijwetenschappen, kan toch op diverse publikaties gewezen worden 1) waaruit de onjuistheid van deze stelling blijkt.

Enigszins verbonden met het voorgaande is de problematiek betreffende de positie die de mens wordt toebedeeld bij het beheersen van processen. De mens is nl. procescomponent en uit het oogpunt van *beheersing* bepaald niet de minst weerbarstige. Hierdoor worden bij een technologische benadering van de processen ethische problemen opgeroepen. De auteur onderkent deze moeilijkheden. Zijn geringe aandacht ervoor kan worden verklaard door zijn stelling dat „zou de beheersingsproblematiek onoplosbaar worden, dan valt te voorzien dat de mens te eniger tijd door zijn eigen creaties wordt beheerst” (blz. 2). Een verklaring voor deze afwijking van de zgn. „wet van de toenemende desorganisatie” ontbreekt helaas. Echter, ons grootste probleem is of dit schrikbeeld niet het onbedoelde resultaat zal zijn van het streven naar procesbeheersing. Schieman is van al te groot vertrouwen in deze. Hij streeft naar „een leiderschapspatroon dat is gericht op de beheersing van de bedrijfsprocessen door samenwerking met mensen om deze in staat te stellen voor de resultaten van hun activiteiten verantwoordelijkheid te aanvaarden” (blz. 121), met tegelijkertijd een „vrijwillige aanvaarding van een bepaalde hiërarchie” (blz. 113). Wat zal echter de inhoud van deze samenwerking zijn indien het beheersen van de procescomponenten tot de mogelijkheden behoort? Van geheel andere aard is onze op-

merking betreffende de presentatie van de stof. In deze wordt weinig clementie betoond met de gebruikers. Zinnen van meer dan 40 woorden alsmede enumeraties komen veelvuldig voor, hetgeen de leesbaarheid niet bevordert.

Na vergelijking van deze tweede druk met het oorspronkelijke werk kunnen wij stellen dat de herzieningen het boek aan gehalte hebben doen winnen. Onderwerpen als „management by objectives” (blz. 37 e.v.) resp. „by exception” (blz. 81) zijn terecht opgenomen. Waarom zij echter niet zijn toegevoegd aan een paragraaf als „ontwikkeling van opvattingen inzake leiding geven aan mensen” (blz. 109 e.v.) is niet duidelijk.

Ook de uitbreiding met de behandeling van de inkoop- en de administratiefunctie, en vooral de verwerking van het ontvullende artikel van John Dearden 2) betreffende (informatie-) systemen juichen wij toe. Daarnaast achten wij het trefwoordenregister, on-

danks de uitbreiding te beperkt voor een leerboek. Termen als ergonomie, standaardisatie, probabilistisch systeem enz. ontbreken hierin. Geïnteresseerden in drukfouten worden verwezen naar de pagina's IX, 63, 91, 118, 125, 150 en 173.

Tenslotte willen wij er geen twijfel aan laten bestaan dat ons eindoordeel over Schieman's werk positief luidt. Dat in het voorgaande desalniettemin de kritiek overheerst spruit voort uit de overtuiging dat de „Beheersing van bedrijfsprocessen” nog menige herdruk zal beleven. Wij hopen met het voorgaande een bijdrage te kunnen leveren tot verbetering daarvan.

P. A. J. C. M. van Oppen

1) H. O. Goldschmidt, *De doeleinden van de onderneming*, J. L. Bouma, *Ondernemingsdoel en winst*.

2) John Dearden, M. I. S. is a mirage, *Harvard Business Review*, januari/februari 1972.

Hans Paul Bahrtd: Een leefbare stad. Het Spectrum, Utrecht, 1972, 221 blz., f. 14,50 (vertaald uit het Duits door L. J. A. Vogelzang, oorspronkelijke titel *Humaner Städtebau*, Christian Wegner Verlag GmbH, Hamburg, 1969).

Het is niet de eerste maal dat de Duitse socioloog Bahrtd zich in boekvorm met stedenbouw bezighoudt.

In een uit 1961 daterend werk 1) stelde hij, dat de socioloog wat betreft de praktische stedenbouw slechts tot zeer algemene abstract geformuleerde eisen in staat zou zijn. Daarentegen had volgens hem de socioloog dan wel het recht om het produkt van vormgevers, dat hij zelf niet in staat was tot stand te brengen, achteraf te analyseren en te kritiseren. Voor de praktische stedenbouwer was dat uiteraard een weinig aantrekkelijke stellingname.

In het huidige boek blijkt Bahrtd deze destijds door hem zelf gestelde begrenzing volledig te hebben doorbroken: hij gaat bewust buiten het kader van de sociologie, ook van iedere „toegepaste sociologie”. De ook door Bahrtd noodzakelijk geachte multi-disciplinaire benadering van bouwen en wonen, is volgens hem alleen maar mogelijk wanneer de één in het vak van de ander „beunhaast”. Pas wanneer bijv. „. . . de socioloog de economie op diens eigen terrein door sociologische argumenten onzeker maakt”, zou er een samenwerking tot stand kunnen komen die de nadelen van specialisatie zou overwinnen.

Intussen gaat Bahrtd in dit boek heel wat verder dan het in deze alleen maar gebruiken van sociologische argumenten. Thans lijkt hij van het ene uiterste naar het andere te zijn doorgeschoten. In een groepsdiscussie met vertegenwoordigers van andere disciplines kan dat zin hebben. Eventuele onjuistheden kunnen dan snel door meer deskundigen wor-

den gecorrigeerd. Wat pijnlijk kan het worden wanneer iemand in boekvorm buiten zijn vakgebied gaat treden.

Oriëntering van bijv. kinderslaapkamers op het westen wordt door hem gunstig beoordeeld, terwijl iedere beginnening op ontwerpgebied weet dat zulks in verband met avondzon in de zomer juist voor kinderkamers verre van ideaal is. Ook is het niet bepaald een vondst dat een architect niet moet beginnen een gevel te ontwerpen. Als het om het zoeken van principiële oplossingen gaat, moet hij overigens ook niet beginnen met in termen van kamers te denken, zoals Bahrtd suggereert, maar in termen van functies, die pas in een volgend stadium tot ruimten moeten worden gegroepeerd. Duitse architecten weten dat even goed als hun Nederlandse collega's. Dat voor een driekamerwoning met eethoek, keuken, badkamer en apart toilet tenminste 100 m² nodig zouden zijn is evenmin juist.

Tot zover deze illustraties van het gevaar van doorschieten bij Bahrtd's benaderingswijze. Daar waar hij zich niet zo ver buiten het eigen vakgebied waagt, lijkt het boek waardevoller, zij het dat men wel rekening moet houden met de soms typisch Duitse context.

In tegenstelling tot de situatie hier te lande zijn bijv. in West-Duitsland eengezinshuizen na de tweede wereldoorlog slechts op de markt gekomen als eigen huizen; wil men een woning huren dan is men wel aangewezen op flats. Waar

1) *Die moderne Groszstadt*, Rowohlt, Hamburg, 1961.

de flat en met name de hoogbouwflat juist ongeschikt is voor jonge kinderen, is dat verre van ideaal. Bahrtdt wijst daarbij op een situatie, waarbij de kansen van een 18-jarige zoon om in de tuin van zijn ouders te vertoeven ongeveer 5 maal zo groot zijn als die van een kleuter, voor wie dat echter veel noodzakelijker is. Hoewel het onderzoek waarop hij zich beroept in 1955 plaats vond, zou volgens Bahrtdt deze situatie op zijn minst ook nog in de jaren zestig hebben bestaan. Hoe dan ook, de gelijkstelling eigen huis-eengezinshuis is een merkwaardige ontwikkeling, waartegen Bahrtdt terecht bezwaar aantekent.

Overigens staat hij niet bijzonder positief ten opzichte van dat eigen huis en evenmin ten aanzien van het eengezinshuis. Bezwaren tegen het eigen huis acht hij gelegen in de te grote economische binding aan werkgevers, een mogelijke ontpolitisering van de massa's en de grote offers, die jonge gezinnen voor een dergelijk bezit zouden moeten brengen. Daarentegen acht hij geen grote bezwaren verbonden aan een toenemende concentratie en anonimiteit in de eigendom van huurwoningen. Bezitspreiding zou dan moeten worden nagestreefd op andere gebieden dan op dat van de huisvesting waar „de verander-

lijke macht van de steeds onvolmaakte markt zo diep doorwerkt in de privésfeer van gezinnen”.

Achter elk van deze beweringen ben ik geneigd op zijn minst een heel groot vraagteken te zetten. Wat oppervlakkig doet ook de uitspraak aan dat hoge flatbouw door bewoners zelf zeer positief beoordeeld zou worden. Uit onderzoekingen in Zweden, Frankrijk en Nederland is althans bekend dat deze stelling daar in zijn algemeenheid beslist niet opgaat.

Bahrtdt doet zich in dit boek kennen als een typische „tegenstroomer”, een profiel dat in de sociologenwereld geen uitzondering is.

Het eigen huis en de geoccupeerdheid van de bewoners daarmee, zouden ook de contactarmoede in de uniforme nieuwbouwwijken extra versterken. In overeenstemming met veel anderen ziet Bahrtdt grote bezwaren verbonden aan de eenzijdigheid, aan de mono-functionaliteit van naoorlogse woongebieden. Een ander bezwaar acht hij gelegen in de te grote openheid en wijdlopigheid. Bahrtdt is een voorstander van wijken met 16.000 à 20.000 inwoners, met een gevarieerde bevolking en een woningbestand dat geschikt is voor onderscheiden gezinsfasen. Om verdere sterilitet te voorkomen, pleit hij voor multi-

functionele openbare ruimten. Hieronder verstaat hij ruimten, die zodanig zijn ingericht, dat zij — onder meer op onderscheiden delen van de dag — op verschillende wijzen kunnen worden gebruikt. Kritisch is hij — en naar mijn mening met meer grond — ten opzichte van de ontwikkeling van de bouwnijverheid, waar het nog steeds niet gelukt is de weg te vinden naar een dank zij industrialisatie zowel aantrekkelijk, gevarieerd als betaalbaar aanbod.

De aandacht wordt in dit boek wel zeer breed gespreid. Behalve op nieuwbouwwijken wordt nu ingegaan op de problematiek van oude (woon)wijken dicht bij het centrum en op het stadscentrum zelve. De behoefte aan sanering geeft hij op heel eenvoudige en trefzekere wijze aan: er is behoefte aan sanering wanneer een gegroeide orde niet meer functioneert, dat wil zeggen wanneer de stabiliteit, resp. het in staat zijn tot een zelf-regeneratie in economisch, sociaal en bouwkundig opzicht ontbreekt.

In navolging van Jane Jacobs 2) is hij van mening, dat een voortdurende zelf-regeneratie de meeste kans van slagen heeft, wanneer de wijk zowel wat betreft architectuur en ouderdom der gebouwen als wat betreft de samenstelling van de bevolking niet homogeen is. Een

Voor ons bedrijf, in de verzekeringssector, zoeken wij contact met een

accountant

(N.I.V.R.A.- of Academisch)

voor de functie

chef interne controle-dienst

Naast ruime ervaring in controlewerkzaamheden, en het geven van leiding daaraan, is ervaring met geautomatiseerde administraties vereist.

De gezochte functionaris is rechtstreeks verantwoordelijk aan de directie.

Voor een goede functieervulling is samenwerking met de externe accountant een vanzelfsprekende voorwaarde.

Sollicitaties te richten aan de directie, worden ingewacht onder nr. ESB 8-1, Postbus 42, Schiedam.

vingerwijzing ook wat betreft programmering van nieuwe wijken.

Zoals men van een dergelijke „tegenstroomer“ kan verwachten, is Bahrdr een voorstander van het handhaven dan wel terugbrengen van woonfuncties naar binnensteden en kent hij ook een grote waarde toe aan de in een city voorkomende concentratie van hoogwaardige voorzieningen.

Bij dat alles dringt zich toch wel de vraag op of hier niet te veel sprake is van een vooringenomen sterk naar het verleden gerichte en daardoor te weinig perspectief biedende conceptie. Te gemakkelijk gaat Bahrdr bijv. voorbij aan het overigens wel door hem genoemde argument, dat ten gevolge van moderne, onder meer elektronische communicatietechnieken, heel andere en veel meer gespreide vestigingspatronen mogelijk zijn of worden, dan die waartoe men in vroeger tijden kon komen.

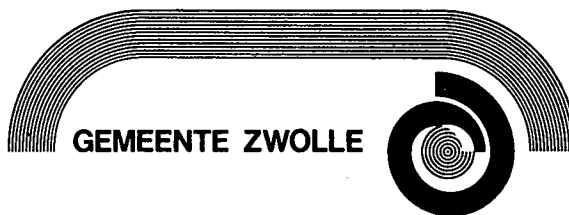
Tegenover degenen die stellen dat de grote mobiliteit van praktisch de gehele bevolking wel moet leiden tot een heel ander stedelijk leven en heel andere ruimtelijke concepties, stelt Bahrdr, alweer te gemakkelijk, dat het leven in de Griekse polis ook niet zo sterk lokaal georiënteerd was als wel wordt aangenomen. Eveneens stelt hij in dit verband dat krachtig stadsleven zich ook in het verleden steeds georiënteerd heeft naar het leven van een pluraliteit van steden. Zelfs indien dit altijd zou zijn opgegaan, dan nog blijft het de vraag of heden ten dage en in de nabije en verdere toekomst de verschillen in mogelijkheden met vroegere tijdperken niet zodanig zijn, dat totaal andere vestigingspatronen op zijn minst moeten worden overwogen.

Bahrdr — en hij niet alleen — worstelt met de mogelijkheid tot positieve inbreng vanuit de sociale wetenschappen in de ruimtelijke vormgeving. In het eerder genoemde oudere boek ging hij uit van enkele duidelijke sociologisch alleszins interessante grondstellingen; daarmee kwam hij echter nauwelijks tot praktische aanbevelingen.

In het nu besproken werk komt hij wel tot dat laatste, echter zonder basisthesen. Dit boek heeft dientengevolge een nogal fragmentarisch en vrij moeilijk leesbaar karakter gekregen. De fundering van zijn aanbevelingen is lang niet altijd even hecht. Het gevaar bestaat, dat technisch georiënteerde lezers van dit boek de mogelijke inbreng van de sociale wetenschappen bij woning- en stedenbouw lager zullen aanslaan dan ze in feite heden ten dage zijn.

F. H. J. Nierstrasz

2) Jane Jacobs, *Death and Life of Great American Cities*, Random House, New York, 1961, Jonathan Cape, Londen, 1962, Pelican Books, 1965 en 1972.

GEMEENTE ZWOLLE

Vakaturenummer: 1062

Het college van burgemeester en wethouders van Zwolle zoekt contact met belangstellenden voor de functie van

CHEF HOOFDAFDELING FINANCIËN EN ECONOMIE

van de secretarie.

De vorming van deze nieuwe hoofdafdeling is het resultaat van organisatie-ontwikkeling binnen het gemeentelijk apparaat.

De te benoemen funktionaris zal, vanuit de financieel-economische gezichtshoek op academisch niveau het college en het ambtelijk apparaat bijstaan bij het ontwikkelen van een integraal beleidsplan. Voorts zal hij, op basis van kennis en inzicht in de moderne bedrijfseconomie, richting moeten geven aan het werken met bedrijfseconomische grootheden t.a.v. alle aspecten van het gemeentelijk gebeuren.

Hiertoe zal hij leiding moeten geven, in democratische geest en ruimte latend voor persoonlijke ontplooiing, aan een groep van ca. 25 medewerkers, en met „beleid“ het financieel-economisch gebeuren in onze diensten, bedrijven en stichtingen functioneel moeten begeleiden.

Aan deze functie is een salaris verbonden van maximaal f. 4.286,— per maand.

Inlichtingen zijn in te winnen bij de gemeentesecretaris, de heer N. H. Melman, telefoon (05200) 7 13 33.

Sollicitaties te richten aan de directeur van de Centrale Personeelsdienst van de gemeente Zwolle, Ter Pelkwijkpark 18 te Zwolle onder vermelding van bovenstaand vakaturenummer.

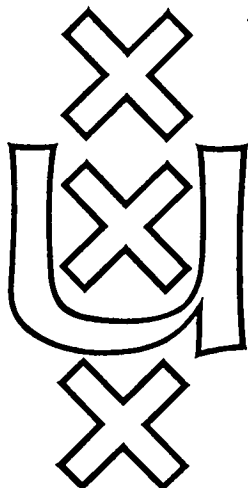

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

In de Faculteit der Economische Wetenschappen (Vakgroep Bedrijfseconomie) bestaat een vacature voor een

GEWOON HOOGLERAAR

in de Bedrijfshuishoudkunde

De te benoemen hoogleraar zal worden belast met het onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek op het gebied van het MARKTONDERZOEK EN MARKTBELEID.

Voor de vervulling van de vacature wordt gedacht aan een persoon met ruime praktijkervaring op bovenvermelde gebieden en kennis van de op dit terrein toe te passen methoden en technieken.

Zij die voor deze functie in aanmerking wensen te komen, alsmede zij die de aandacht willen vestigen op mogelijke kandidaten, worden uitgenodigd zich schriftelijk te wenden tot de Voorzitter van de benoemingscommissie Prof. Dr. P. A. M. van Philips, Jodenbreestraat 23, kamer 3120, Amsterdam, tel. (020) 5 25 42 60.

Nadere inlichtingen kunnen bij hem worden ingewonnen en bij Drs. H. M. A. Koenders, Jodenbreestraat 23, kamer 3202, Amsterdam, tel. (020) 5 25 41 60.

Sollicitaties worden ingewacht tot 15 april 1974 en dienen vergezeld te gaan van een curriculum vitae en van een lijst van publikaties.

MINISTERIE VAN DEFENSIE

Bij de afdeling Pensioenen en Wachtgelden van het Ministerie van Defensie te 's-Gravenhage, kan worden geplaatst een

ECONOOM (M/V)

die na een inwerkperiode de leiding heeft over een gedeelte van de afdeling m.b.t.

- de interne controle;
- de begrotingszaken;
- de personeelszaken
- de administratieve automatisering.

Vereist: het Doctoraal examen Economie en enige jaren ervaring. Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 3449,— per maand (exclusief een toeslag, welke afhankelijk van leeftijd, max. f 30,— per maand bedraagt). Welvaartsvast pensioen. Gunstige vakantieregeling met 7½% vakantie-uitkering. Eventuele tegemoetkoming in reis-, pension- en verhuiskosten volgens de terzake geldende bepalingen.

Sollicitaties worden met belangstelling tegemoetgezien door het hoofd van het Bureau Personeelsvoorziening (burgerpersoneel) van het Ministerie van Defensie, Kalvermarkt 32 te 's-Gravenhage.